A painting of a rural landscape. In the foreground, a stream flows through a muddy bank. In the middle ground, there are several dark brown cows standing near the water. The background features a green field with a few people and animals, and a line of trees with autumn foliage in shades of yellow and orange. A vibrant rainbow arches across the sky on the right side. The sky is a mix of blue and grey, with several small white birds flying in the upper left.

Duurzame Geesteswetenschappen

Rapport van de commissie
Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Duurzame Geesteswetenschappen

PACIFICUS

Befchryffinghe van een
IERVSALEM.

VANITAS
VANITATUM
ET OMNIA
VANITAS

EDWAERDVS
ROETEL

Duurzame Geesteswetenschappen

**Rapport van de commissie
Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen**

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

Deze publicatie is tot stand gekomen in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

José van Dijk, Ineke Sluiter en Doeko Bosscher zijn op uitnodiging van de commissie door Gerard van Westerloo voor dit rapport geïnterviewd. De commissie dankt hen voor hun bereidwillige medewerking, waarbij zij op persoonlijke titel spraken.

Ontwerp omslag en binnenwerk:
Kok Korpershoek, Amsterdam

ISBN 978 90 8964 101 4
E-ISBN 97 890 4850 868 6
NUR 610

© Commissie Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen / Amsterdam University Press, 2008

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met Amsterdam University Press.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veele-
voudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar
gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch,
door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond
van artikel 16B Auteurswet 1912 j^o het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351,
zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17
Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoe-
dingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB
Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in
bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurs-
wet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoudsopgave

- 9 **Woord vooraf**
- 11 **Inleiding**
- 13 **I Karakter en reikwijdte van de geesteswetenschappen**
 - 13 Afbakening en omvang
 - 13 Dynamiek en breedte
 - 14 Wereldomvattend
 - 14 Hoeden, archiveren en ontsluiten van erfgoed
 - 14 **Terzijde – De VOC-archieven als Werelderfgoed**
 - 15 Diversiteit en schaal
 - 15 Toegankelijkheid en complexiteit
 - 15 Publicatiecultuur
 - 16 Infrastructuur
 - 16 **Terzijde – Voortschrijdende digitalisering**
 - 17 Onderwijs
 - 17 Arbeidsmarktpositie
 - 18 Samenleving
- 20 **Intermezzo – interview met prof.dr. José van Dijck**
- 25 **II Hoe staan de geesteswetenschappen er voor in Nederland?**
 - 25 1 Krapte in de verschillende geldstromen
 - 26 **Terzijde – Investerings in kennis en innovatie**
 - 27 *Eerste geldstroom*
 - 27 *Derde geldstroom*
 - 28 *Tweede geldstroom*
 - 29 2 Vergrijzing van de wetenschappelijke staf en onvoldoende doorstroming van jong talent
 - 31 3 Sterk gestegen onderwijslast en druk op onderzoekstijd
 - 32 4 Zwak afstudeerrendement, vooral in BA-fase
 - 32 5 Versnipperd opleidingsaanbod, vooral in de masterfase
- 33 6 Nadelige kleinschaligheid
- 33 7 Onderbenutting maatschappelijke uitstraling
- 34 8 Inadequaat instrumentarium kwaliteits-objectivering en -differentiatie
- 35 **Terzijde – Historische toptijdschriften volgens Thompson Reuter's**
- 36 **Intermezzo – interview met prof.dr. Ineke Sluiter**
- 41 **III Nationaal Plan Toekomst van de Geesteswetenschappen**
 - 42 1 Instelling Budget Structuurversterking Geesteswetenschappen
 - 43 *Selectie van de voorstellen en beheer van het structuurbudget*
 - 43 *Omvang en opbouw van het budget*
 - 44 2 Versterking vernieuwingsimpuls en open competitie
 - 44 3 Adequate kwaliteitsbeoordeling en -differentiatie
 - 45 Aanbevelingen per geadresseerde
- 46 **Intermezzo – interview met prof.dr. Doeko Bosscher**
- 51 **Tot slot – vanuit procesgang naar vertrouwen**
- 52 **Noten**
- 54 **Gebruikte literatuur**
- 56 **Gebruikte afkortingen**
- 57 **Gebruikte afbeeldingen**
- Bijlagen**
 - 59 **A** Bacheloraanbod en instroomcijfers 2005-2007
 - 62 **B** Onderbouwing budget
 - 64 **C** Het internationaal perspectief
 - 66 **D** Samenstelling van de commissie

Last but not least, how can universities nurture and inspire the humanities? Humanists today often feel neglected and unappreciated. [...] In years to come those tensions could easily be exacerbated by the growing emphasis on science, leaving humanists feeling more and more marginalized. That should not be. The new advances in sciences offer the possibility of prolonging human life, destroying human life, transforming human life artificially in ways that challenge the very meaning of what it is to be human. In the face of such prospects, the traditional focus of the humanities on questions of value, of meaning, of ethics, are more important than ever before. Such questions are extremely difficult. They do not lend themselves to testable theories or to empirically verified results. But they are no less essential if we are to make sense of the changes that science thrusts upon us and create a society in which we all can live fulfilling lives. So far from marginalizing humanities, universities must look for ways to encourage humanists to address such questions in ways we can all understand, so that they can help us build a world in which our scientific advances do not overwhelm us, but are made to serve humane purposes.

Derek Bok, president van Harvard University (2007)¹

Woord vooraf

De huidige bloei van de geesteswetenschappen staat onder spanning. Zeker, de beoefening ervan in ons land bloeit, het aantal studenten groeit, de beoefenaars presenteren in de regel op hoog niveau, en hun prestaties in onderwijs en onderzoek werken, vaak ongemerkt, door op de meest uiteenlopende terreinen van onze cultuur. Maar er zijn enkele, onderling samenhangende, structurele problemen – reden tot instelling van de commissie die nu rapporteert. De problemen liggen ten dele in een financiële achterstand, ten dele in een gebrek aan scherpe strategische keuzes van de geesteswetenschappelijke sector zelf.

Aan de financiële achterstand valt natuurlijk het nodige te doen dat werkelijk zoden aan de dijk zet. Het ministerie van OCW en NWO zouden enkele specifieke, op elkaar afgestemde maatregelen moeten nemen om die achterstand doeltreffend op te heffen.

Maar ook de sector zelf moet concrete stappen zetten om een duurzame toekomst te waarborgen.

Wij vinden dat de dringend noodzakelijke geldmiddelen alleen beschikbaar moeten worden gesteld onder de voorwaarde dat er helder omschreven, realistische plannen worden ingediend, waarin duidelijk gemotiveerde keuzes voor toekomstige ontwikkelingen worden gemaakt. Dat is in de kern wat in dit rapport wordt voorgesteld.

In die plannen zouden interuniversitaire samenwerking en hoogwaardig onderzoek prioriteit moeten krijgen. En, niet te vergeten, de intense verwevenheid van onderwijs en onderzoek die deze domeinen kenmerkt, alsook hun grote en zo wezenlijk belangrijk potentieel tot maatschappelijke uitstraling. Denk aan hun plaats in het voortgezet onderwijs en hun betekenis voor leven lang leren, die beide voeding behoeven vanuit vitale geesteswetenschappen die niet in zichzelf gekeerd zijn. En denk ook aan al die deskundige commentaren, columns, boeken,

culturele en maatschappelijke uitingen van beoefenaren van de geesteswetenschappen waarmee onze samenleving dagelijks en haast vanzelfsprekend doordeesemd is.

‘The traditional focus of the humanities on questions of value, of meaning, of ethics, are more important than ever before’, zeggen wij met grote instemming Derek Bok na. Die bijdrage is uit de maatschappij niet weg te denken, en het is van wezenlijk belang voor onze samenleving als die op hoog niveau en met grote kwaliteit geleverd wordt. Zulke toekomstplannen zou elk van de geesteswetenschappelijke faculteiten zélf moeten ontwerpen, en de Colleges van Bestuur zouden zich er met woord en daad achter moeten stellen, vóórdát de nieuwe geldmiddelen daadwerkelijk worden toegekend. Die verruiming is óók nodig om de doorstroming van jong talent mogelijk te maken, zodat de binnenkort openvallende plaatsen tijdig en op kwalitatief hoog niveau kunnen worden opgevuld. Want dat is waar een van de grootste struikelblokken ligt voor voortgezette bloei – te veel talentrijke jongeren met bewezen capaciteiten dreigen verloren te gaan voor de beoefening van de geesteswetenschappelijke discipline die zojuist nog hun hart en verstand heeft weten te veroveren.

Vrijwel iedereen draagt de geesteswetenschappen een warm hart toe, maar is tegelijk geneigd te onderschatten wat een voortgezette bloei nodig heeft en wat wij in ons land zonder die bloei zouden missen. Want waarde is nooit vanzelfsprekend, vereist onderhoud en vraagt een prijs. Daar gaat het om, en daarom is dit rapport zowel een oproep aan de besturende en geld gevende instanties als aan de onderzoekers en docenten zelf, in onderlinge samenhang, om die bloei te verzekeren, vanuit een gedeeld besef van nut en noodzaak van de geesteswetenschappen.

Job Cohen, voorzitter

1

cd
dvd **multimedia**

2

et **romans**

3

et **reizen**

4

et **kunst**

5

et **geschiedenis**

Inleiding

De geesteswetenschappen vormen een gevestigd, rijkgeschakeerd en bloeiend terrein van intellectuele activiteiten. De grote familie van disciplines die zich onder deze noemer schaart, richt zich op de studie van talen en culturen, de letteren en de kunsten, geschiedenis en archeologie, godsdiensten, ethiek, gender en filosofie, in hun uiteenlopende gestalten, inclusief belangrijke delen van de communicatie- en mediastudies.

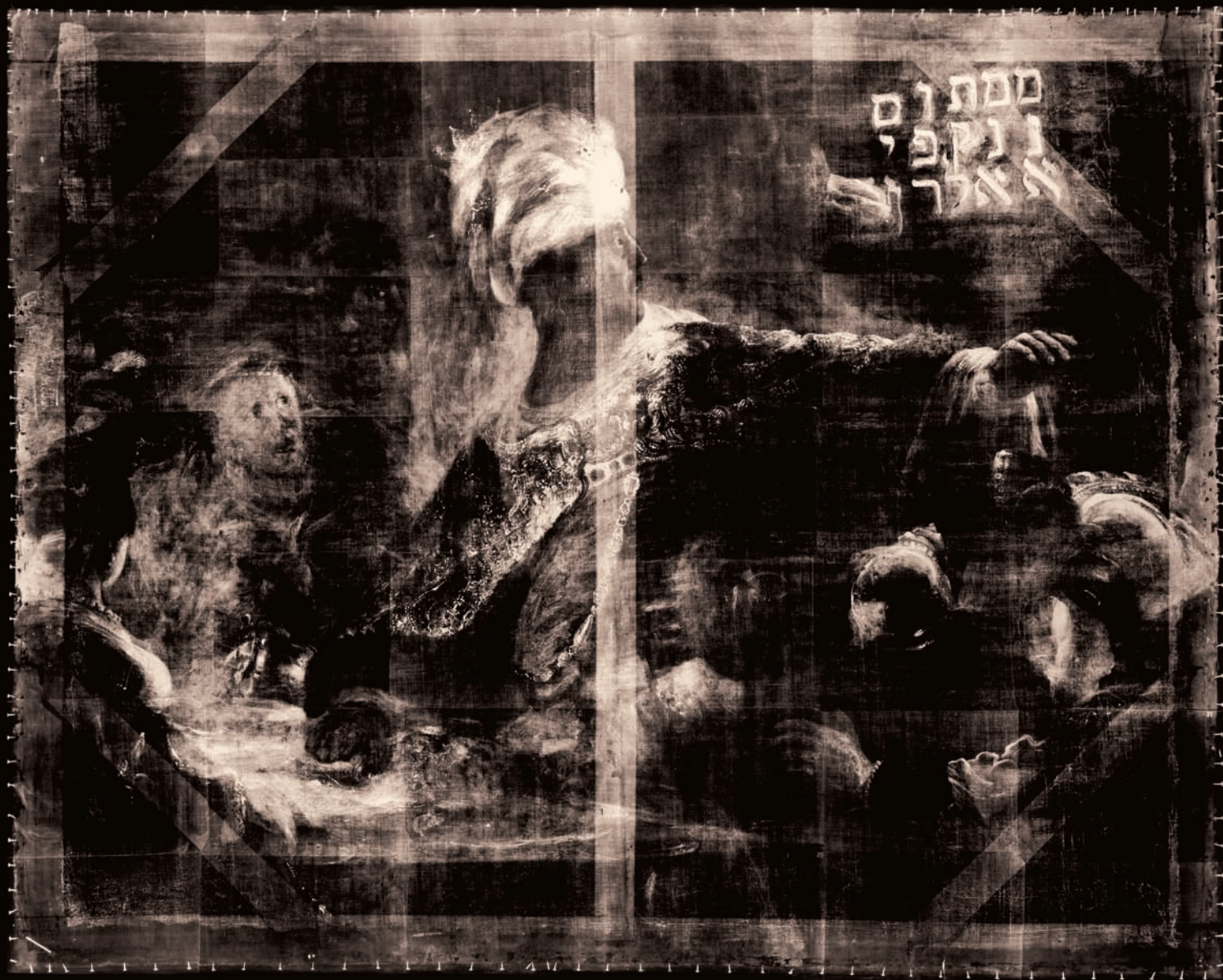
De geesteswetenschappen vormen met de natuurwetenschappen, medische wetenschappen, technische wetenschappen, en de gedrags- en maatschappijwetenschappen de vijf grote wetenschapsgebieden. Elk van deze gebieden moet in Nederland floreren en internationaal in de wetenschappelijke voorhoede meedoen; in heden en toekomst zoals in het verleden. Nederland en zijn universiteiten zijn dat aan hun stand verplicht. Wat ervoor nodig is om onze geesteswetenschappen te laten bloeien, is het onderwerp van dit rapport.

Het rapport schetst de voorwaarden voor een duurzame ontwikkeling van dit wetenschapsgebied, inclusief aanbevelingen aan alle daarbij betrokken actoren. Daarmee beantwoordt het aan de opdracht die de commissie Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap werd verstrekt.²

De commissie is gevraagd een nationaal plan op te stellen waarin de waarde en positie van de geesteswetenschappen in Nederland, mede in internationaal perspectief,

beschreven worden. De bedoeling is daarmee een referentiekader te bieden voor beslissingen ten aanzien van een duurzame en hoogwaardige beoefening van de geesteswetenschappen. Vandaar ook de titel *Duurzame geesteswetenschappen*, waarmee niet alleen wordt bedoeld op het borgen van een solide continuïteit van het wetenschapsgebied, maar ook op het helpen ontwikkelen voor de geesteswetenschappen van een nieuwe, vitale toekomst.

In haar gedachtevorming heeft de commissie zich niet alleen gericht op de zuiver *wetenschappelijke* waarde van bloeiende geesteswetenschappen, de organisatie van het wetenschapsgebied, zijn aantrekkingskracht op nieuwe generaties studenten en wetenschappelijk onderzoek(st)ers en de kwaliteit van zijn prestaties. Zij heeft zich ook laten leiden door de overtuiging dat met een duurzame en hoogwaardige beoefening van de geesteswetenschappen tevens een aanmerkelijk *maatschappelijk* belang gemoeid is. Dat belang laat zich benaderen in economische termen, maar is evenzeer een factor van sociaal-culturele betekenis. De kwaliteit van een leefbare samenleving is gediend met, en kan groeien door een actieve, goed zichtbare geesteswetenschappelijke sector, zowel in onderwijs en onderzoek als in de dienstverlening aan de samenleving. Deze relaties liggen voor de hand, maar worden zelden geëxpliciteerd, laat staan als pijler van beleid erkend. De waarde van dit wetenschapsgebied voor het hele onderwijs blijft in veel gevallen onderbenut en de betekenis ervan voor het maatschappelijk debat over vraagstukken van moraal, cultuur en ethiek onderbelicht.

I Karakter en reikwijdte van de geesteswetenschappen

Afbakening en omvang

De geesteswetenschappen bestuderen uitingen van de menselijke geest, als representaties en interpretaties van de wereld.³ Ze worden ook wel aangeduid als alfawetenschappen, humaniora of taal- en cultuurwetenschappen. In navolging van het Duitse ‘Geisteswissenschaften’ wordt in Nederland steeds vaker de term geesteswetenschappen gebruikt. In de Angelsaksische wereld spreekt men van de ‘humanities’.

Nederland telt vier universiteiten met een geïntegreerde faculteit geesteswetenschappen, vier universiteiten waar de geesteswetenschappelijke disciplines letteren, wijsbegeerte en godgeleerdheid in afzonderlijke faculteiten zijn georganiseerd, en twee universiteiten met een faculteit cultuurwetenschappen.⁴ Aan die geesteswetenschappelijke faculteiten zijn op het ogenblik circa 2000 fte aan vast wetenschappelijk personeel werkzaam. Met ruim 8.500 eerstejaars zijn ze op het ogenblik verantwoordelijk voor bijna 20% van de totale jaarlijkse universitaire instroom in Nederland. De studenten-aantallen stijgen sinds tien jaar gestaag, hoewel niet alle geesteswetenschappelijke disciplines gelijkelijk in die groei delen.⁵

Dynamiek en breedte

Als wetenschap waarin ontdekken, verzamelen, classificeren en interpreteren tot de dominante methoden behoren, grijpen de geesteswetenschappen voortdurend terug op het eigen verleden. Het tijd- en contextgebonden karakter van het onderzoek verklaart en vereist dat van dezelfde objecten telkens nieuwe benaderingen geëntameerd worden, terwijl de oude, tijdgebonden interpretaties desalniettemin hun waarde behouden. Deze *great chain of learning* laat onverlet dat de geestes-

wetenschappen ook sterk evolueren. Wie de situatie binnen de geesteswetenschappen nu met pakweg 25 jaar geleden vergelijkt, kan constateren dat er veel nieuwe benaderingen en specialismen zijn ontstaan. Onder invloed van onder meer economische vraagstukken groeide de behoefte aan multidisciplinaire aandachtsvelden zoals de zogenoemde *area studies*, waarin voor een bepaalde regio (Zuidoost-Azië, Latijns-Amerika) de studie van de geschiedenis en de taal- en letterkunde gecombineerd wordt met niet-geesteswetenschappelijke invalshoeken zoals economie, rechten, politicologie en sociologie. Maatschappelijke en technologische ontwikkelingen stonden aan de wieg van de film- en televisiewetenschappen, de mediastudies, de genderstudies en de ‘cultural studies’. Zulke nieuwe vakken beginnen doorgaans op kleine schaal, trekken snel veel studenten, en komen dan na verloop van tijd ook wetenschappelijk in balans. Met name de zorgvuldige opbouw van een onderzoekstaf en van stevige onderzoekprogramma’s zijn daarvoor essentieel. Soms zorgt dat voor groeipijnen: in korte tijd veel studenten, maar te weinig staf omdat de formatie ‘vastzit’ in andere, minder studentrijke studierichtingen.⁶

De moderne geesteswetenschappen raken aan de exacte wetenschappen op het terrein van de taal- en spraaktechnologie, dat van hulpwetenschap inmiddels tot eigen discipline is uitgegroeid. Nederland wordt op dit terrein tot de leiders van Europa gerekend.⁷

De veelzijdige benutting van ICT-toepassingen als digitalisering, catalogisering, tekstcorpora en beeldonderzoek heeft in de laatste decennia geleid tot nieuwe, bloeiende onderzoeksvelden en daaraan gerelateerde aanpassingen in het onderwijscurriculum. Een mooi voorbeeld hiervan is het Rembrandt Research Project, dat door gebruikmaking van nieuwe technologieën een

intensieve samenwerking tussen alfa- en bètawetenschap tot stand heeft gebracht.

Wereldomvattend

Alle wetenschapsbeoefening is internationaal en dat geldt ook voor de geesteswetenschappen. Niet alleen vindt het onderzoek zelf in internationale context plaats, het onderzoek is bovendien naar zijn aard wereldomvattend. Omdat zij cultuuruitingen uit alle werelddelen en van alle tijden als object van onderzoek hebben, weerspiegelen de geesteswetenschappen de wereldwijde verscheidenheid aan talen en tradities. Daarin schuilt ook een specifieke betekenis van deze vakken voor de samenleving: zij openen een venster op culturele diversiteit. De focus is vaak lokaal of nationaal, maar internationaal geeft dat mogelijkheden voor vergelijking en uitwisseling.

Adequate kennis van andere talen en culturen is een belangrijke voorwaarde voor de internationale plaatsbepaling van Nederland en zijn relaties met de rest van de wereld. Ook voor de positie van het Nederlandse bedrijfsleven in Europa en de rest van de wereld zijn de geesteswetenschappen dus van groot belang.

Andersom spelen de Nederlandse geesteswetenschappen ook een belangrijke rol bij het toegankelijk en beschikbaar maken van de Nederlandse cultuur (bijvoorbeeld de zeventiende-eeuwse schilderkunst en de VOC-archieven) voor het buitenland.

Hoeden, archiveren en ontsluiten van erfgoed

Binnen Nederland zelf treden de geesteswetenschappen op als de hoeders, archivarissen en ontsluiters van het nationale erfgoed, zoals dat leeft in taal, geschiedenis, kunst, geloof en ethisch gedachtegoed. Niet alles wat historisch is kan behouden blijven. Een goede selectie van waardevolle gebouwen, landschappen, stedelijke

constructies, voorwerpen uit het vroegere dagelijkse leven en kunstvoorwerpen is afhankelijk van geschoolde kunsthistorici en historici, die houtsnijdende adviezen kunnen geven aan stedelijke, provinciale en landelijke besturen. Hun analyses kunnen de betekenis ervan duidelijk maken, gevoed door geesteswetenschappelijke scholing. Hetzelfde geldt voor het behoud van het non-materiële erfgoed zoals literatuur, muziekbeoefening of bepaalde traditionele volksgebruiken. Alleen door toelichting en vertaling naar het heden blijven deze toegankelijk voor komende generaties, en ook hier is scholing noodzakelijk om de historische achtergrond en de waarde ervan te expliciteren.

TERZIJDE

De VOC-archieven als Werelderfgoed

Nederland heeft een grote traditie op het gebied van de studie van het Verre Oosten ('oriëntalistiek'), die zijn wortels heeft in de koloniale en handelsbetrekkingen met het Verre Oosten. Deze traditie begon in de 19de eeuw met klinkende namen als Snouck Hurgronje en Von Siebolt, maar is ook in de 21ste eeuw nog springlevend. Het grote belang van 25 miljoen pagina's tellende VOC-archieven is inmiddels wereldwijd erkend. In het TANAP-project (*Towards A New Age of Partnership*, zie www.tanap.net) wordt gewerkt aan de grootscheepse ontsluiting en bestudering.

Belangrijker nog is dat in het kader van dit project onderzoekers uit landen waarmee Nederland in het verleden handelsbetrekkingen onderhield, zoals Korea, Japan, Indonesië, van het rijke VOC-materiaal gebruikmaken om hun eigen nationale verleden te bestuderen.

Diversiteit en schaal

De geesteswetenschappen kennen een grote variëteit aan vakgebieden en verschijningsvormen, in een veelal kleinschalig georganiseerde omgeving. Vakgebieden waarin overwegend individueel onderzoek wordt gedaan, staan broederlijk naast grotere interdisciplinaire onderzoeksgroepen. ‘Focus en massa’ is voor de geesteswetenschappen zeker geen irrelevant concept. Zie alleen al het enorme effect dat Spinoza-premies in deze disciplines kunnen sorteren. Verscheidene excellente geesteswetenschappers zijn daarmee in de afgelopen jaren in staat gesteld om onderzoeksgroepen op te bouwen waar in collectief verband onderzoek wordt verricht. Maar er zijn ook kleine kernen van onderwijs en onderzoek die van grote waarde zijn.

De geesteswetenschappen worden zo gekenmerkt door een gelijktijdig ‘natuurlijk klein’ en ‘beter groot’. Van deze diversiteit moet men de waarde durven en willen inzien; zij is trouwens een wereldwijd gegeven. De kleinschaligheid verdient aparte aandacht, omdat die per definitie kwetsbaar is. Soms valt het voortbestaan van een (onderdeel van een) vakgebied in Nederland samen met de enkeling die zich daarop toelegt. Belangrijke hulpwetenschappen als paleografie, papyrologie, etc. hebben in de afgelopen jaren hun laatste Nederlandse leerstoel verloren of staan op de nominatie daarvoor. Voor wetenschappelijke opleidingen waarvan er in Nederland nog slechts één is – de zogenoemde ‘unica’ – dreigt regelmatig een vergelijkbaar lot. Wat eenmaal verdwenen is, is niet gemakkelijk weer terug te halen of elders ‘in te kopen’. De continuïteit in de wetenschapsbeoefening gaat dan verloren en dat betekent bijvoorbeeld dat ook de bibliotheek- en documentatiefunctie niet meer wordt bijgehouden en het contact met de internationale wetenschappelijke gemeenschap verloren gaat.

Voor beleidsmakers is het ten aanzien van de geesteswetenschappen voortdurend zoeken naar mogelijkheden

om klein en groot, klassiek en modern in de juiste onderlinge verhouding te laten floreren. Het kwalitatief goede geesteswetenschappelijk werk moet op de juiste maat bediend worden en dat vereist een bestuurlijk timmermansoog.

Toegankelijkheid en complexiteit

De geesteswetenschapper beoefent een vooral talig vak in een over het algemeen toegankelijk en voor veel mensen goed voorstelbaar en boeiend domein. Die laagdrempeligheid zorgt ervoor dat het onderzoek een groot potentieel bereik heeft. Dat is iets om te koesteren, want in dit publieksbereik ligt een belangrijke maatschappelijke opdracht van de geesteswetenschappen. Tegelijkertijd is cultuur een buitengewoon complex onderzoeksterrein. Om van daaruit hun maatschappelijke functie te kunnen vervullen, moeten de geesteswetenschappen vaak moeilijke zaken toegankelijk weten te maken voor een breed publiek. Daar zijn hooggespecialiseerde competenties voor nodig.

Behalve met een wetenschappelijk forum hebben de geesteswetenschappen ook te maken met een belangrijk en groeiend maatschappelijk forum (de in cultuur en geschiedenis geïnteresseerde burgers) en een professioneel forum van bijvoorbeeld docenten en journalisten.

Publicatiecultuur

De geesteswetenschappen hebben een eigen publicatiecultuur, waarin de monografie een vooraanstaande plaats heeft. Het Engelstalige, uitsluitend op *peers* gerichte artikel in gerefereerde wetenschappelijk tijdschriften speelt binnen de geesteswetenschappen niet de allesbeheersende rol die het heeft in sommige andere wetenschapsgebieden. Voor onderzoek naar Nederlandse literatuur of het Islamitisch recht zijn Engelstalige tijdschriften niet automatisch het aangewezen medium om het beoogde publiek te bereiken. Verder zijn, juist

voor veel prominente geesteswetenschappers, artikelen veelal slechts ‘vingeroefeningen’ voor grote boeken waarmee zij in de eerste plaats naam maken – in de wetenschappelijke arena, en soms ook bij een breed publiek. Ook in dit opzicht voegen de Nederlandse geesteswetenschappen zich in een mondiale praktijk, getuige bijvoorbeeld het werk van Heineken-prijswinnaars zoals Jacques le Goff (Parijs) en Jonathan Israel (Princeton). Sommige van de beste resultaten van geesteswetenschappelijk onderzoek reiken aldus met ruime oplagen tot in de haarvaten van de samenleving.

Infrastructuur

Bibliotheken, archieven en musea zijn voor de geesteswetenschappen wat laboratoria zijn voor de natuurwetenschappen. Mede vanwege het accumulerend karakter dat de geesteswetenschappen kenmerkt – nieuwe kennis vervangt veelal de oude niet, maar stelt zich als nieuwe interpretatie daarnaast –, worden aan die bewaarplaatsen hoge eisen gesteld. Daarbij dient aangetekend dat bibliotheken, archieven en musea in hoog tempo van karakter veranderen. Grootschalige digitaliseringsprojecten leiden tot de wetenschappelijk verantwoorde ontsluiting van dataverzamelingen op een ongekenne schaal en op hoog niveau. Deze bronnen en publicaties bieden vanwege hun digitale karakter ongekenne mogelijkheden voor onderwijs en onderzoek om nieuwe en andere vragen te stellen, hypothesen te testen op een wijze die tot voor kort onmogelijk was. Geavanceerde zoekmogelijkheden, tekst- & datamining, en *mashup* technieken gericht op massale tekst-, beeld- en dataverzamelingen, bieden nieuwe onderzoeksperspectieven. Deze ‘digitalisering in context’ is een belangrijke opgave voor de hedendaagse geesteswetenschappen. Het zijn de nieuwe virtuele laboratoria van de geesteswetenschappen, die anders zijn dan de traditionele bewaarplaatsen en flinke investeringen vergen (vaak ook in internationaal verband).

TERZIJD E

Voortschrijdende digitalisering

Nederland bezet een voorhoedeplaats in grootschalige digitaliseringsprojecten.

- De Koninklijke Bibliotheek is initiatiefnemer van *Staten-Generaal Digitaal* en *Digital Databank for Newspapers*, en participeert in de *European Digital Library*.
- Het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) biedt via publiek toegankelijke databases een grootscheeps overzicht aan gedigitaliseerd kunsthistorisch beeldmateriaal.
- De Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (www.dbnl.org) heeft sinds 2000 een miljoen pagina's aan cultuurhistorische bronnen volgens wetenschappelijke maatstaven gedigitaliseerd. Inmiddels is de maandelijkse aanwas ca. 40.000 pagina's en ontvangt de bibliotheek ca. 20.000 bezoekers per dag, vanuit het taalgebied, maar ook van ver daar buiten (Amerika, Verre Oosten, Zuid-Afrika).
- *Dutch Print Online*, een samenwerkingsverband van de Koninklijke Bibliotheek en de universiteitsbibliotheken van Amsterdam en Leiden, heeft als doel het integraal beschikbaar stellen van gedigitaliseerde boeken uit de periode 1781-1800 (in totaal 1,3 miljoen pagina's). Dit als een eerste stap om de totale Nederlandse boekproductie tot 1800 digitaal beschikbaar te stellen.

‘Retrodigitalisering’ is daarbij van groot belang, omdat ook oudere objecten, publicaties en teksten relevant blijven voor geesteswetenschappelijk onderzoek. Nederland vervult in internationaal opzicht een vooraanstaande positie in grootschalige digitaliseringsprojecten.

Ook bronnenpublicaties, tekstedities en datacorpora zijn een belangrijk onderdeel van de geesteswetenschappelijke onderzoeksinfrastructuur. Nederland heeft een lange traditie op dit gebied, maar die ervaring neemt niet weg dat de vervaardiging nog altijd een doorgaans kostbare en tijdrovende aangelegenheid is, die dan ook vaak door gespecialiseerde instituten als het Huygensinstituut en het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis (ING) worden uitgevoerd.

Onderwijs

De geesteswetenschappen hebben met taal, literatuur, geschiedenis, levensbeschouwelijke, kunst- en maatschappijvakken een centrale plaats in de curricula van het basis- en voortgezet onderwijs. De spilfunctie van geesteswetenschappelijke disciplines voor scholing, algemene ontwikkeling en civiliserende vorming is van het allergrootste belang. Toch wordt deze centrale functie van de geesteswetenschappen vaak onderschat, in tegenstelling tot de Angelsaksische landen waar veel duidelijker de erkenning bestaat dat de *humanities* bij uitstek bijdragen aan de vorming van jonge mensen tot volwaardig burgerschap. *Liberal arts*-onderwijs en de centrale plaats van geesteswetenschappen in *core curricula* zijn daar sprekende voorbeelden van. In Nederland wordt deze betekenis van de geesteswetenschappen gelukkig steeds meer herontdekt. Een geesteswetenschappelijke basis is onmisbaar voor elke tak van de wetenschap: medicijnen, rechten, milieubeheersing, infrastructurele ontwikkelingen, communicatie, techniek. Elke student, ook de bèta-

student, wordt geconfronteerd met beslissingen die verstreckende morele gevolgen hebben voor de maatschappij en haar toekomst. Die beslissingen moeten ook gemaakt kunnen worden vanuit een besef van immateriële waarden, die door studie van filosofie, literatuur en geschiedenis ontwikkeld wordt.

Arbeidsmarktpositie

Goede geesteswetenschappers floreren op veel plaatsen in de maatschappij.⁸ Het onderwijs is vanouds een belangrijke sector, vooral voor studenten geschiedenis en taal- en letterkunde, maar sinds enkele decennia is de arbeidsmarkt voor geesteswetenschappers aanzienlijk verruimd. Uit facultair arbeidsmarktonderzoek blijkt dat vandaag de dag nog ongeveer een kwart van de studenten in onderwijs en onderzoek terecht komt. Belangrijke werkgever voor afgestudeerden in de geesteswetenschappen is verder de overheid. Ruim 20% van de studenten komt terecht bij de rijksoverheid of lagere overheden en bekleedt daar functies in beleid, advies en communicatie. Ook het bank- en verzekeringswezen biedt nogal wat geesteswetenschappers emplooi evenals natuurlijk de journalistiek, de uitgeverij, de boekenbranche en de wereld van de audiovisuele en digitale media. Een groeiend aantal studenten, vaak met een brede geesteswetenschappelijke opleiding zoals mediastudies en communicatiewetenschap, vindt werk in de zogenoemde ‘creatieve industrie’, die inmiddels ruim 3% van de totale Nederlandse beroepsbevolking herbergt en in de afgelopen tien jaar met 25% is gegroeid.⁹

Studenten zelf schrijven hun arbeidsmarkt succes vooral toe aan het talige karakter van hun opleiding. Hun schriftelijke en mondelinge uitdrukingsvaardigheden, plus hun vermogen om te gaan met andere culturen zijn dimensies van hun opleiding die op de arbeidsmarkt hoog gewaardeerd worden.¹⁰

Samenleving

De samenleving roept niet luidruchtig om bijstand uit de geesteswetenschappen, maar heeft intussen wel een grote ontvankelijkheid voor deskundigheid uit deze vakken.

Burgers, bedrijven, overheid en instituties hebben belang bij culturele zingeving die om voeding en duiding vraagt. In de moderne mediacultuur manifesteert deze ontvankelijkheid zich zeker anders dan voorheen, maar ze is er eerder meer dan minder op geworden.

Geesteswetenschappelijke monografieën groeien geregeld uit tot bestsellers; tentoonstellingen en culturele festivals kunnen ongekende bezoekersaantallen bereiken; bedrijfsgeschiedenissen voldoen aan hoge standaarden; het culturele reiswezen floreert; er is een grote afzetmarkt voor cd's met alfa-hoorcolleges.¹¹ De canon van Nederland – schoolvoorbeeld van de maatschappelijke relevantie van geesteswetenschappelijke kennis – heeft grote weerklank gekregen. Er is een groeiende interesse in de eigen, individuele of collectieve, geschiedenis, en – mede door de toegenomen mobiliteit, fysiek en digitaal – ook in de geschiedenis en cultuur van andere regio's, landen en volken. Er is bovendien een toenemende behoefte aan duiding van culturele codes, normen en waarden die anders zijn – binnen de eigen multiculturele samenleving, maar ook in de wereld als *global village*. Heel wat Nederlandse geesteswetenschappers zijn als vraagbaak en commentator vaste gasten in de media. De geesteswetenschappen zijn bij uitstek aangewezen om aan deze rijkgeschakeerde behoeften tegemoet te komen. Dat kan door directe dienstverlening, maar ook als kader en voedingsbodem. Zo herbergen zij essentiële expertise om musea, kunstcollecties en historisch erfgoed te vormen en ondersteunen.¹² In weerwil van het cliché, is het maatschappelijke 'nut' van de geesteswetenschappen zeer aanzienlijk.

De geesteswetenschappen laten niet alleen zien dat mensen symboolgevende en met symbolen levende

wezens in een uiterst rijke variatie zijn, maar helpen ook de symbolen levend en toegankelijk te houden, beschikbaar te maken ook voor een nieuwe interpretatie en een nieuwe toekomst. Symbolen – historische figuren, verhalen, bijzondere gebeurtenissen, teksten, schilderijen – hebben zelf een sterk vormende en richtinggevende kracht, mits ze ook daadwerkelijk beschikbaar en kenbaar zijn. Dat is in een moderne samenleving de taak van de geesteswetenschappen. Zij bewaren, bewerken en ontsluiten voor mensen en samenlevingen belangrijke bronnen van zingeving. Wat in musea, archieven en bibliotheken verzameld en bewaard wordt, biedt iedere nieuwe generatie in principe nieuwe mogelijkheden tot identificatie en vorming van de eigen identiteit. Dat kan een nationale of lokale identiteit zijn, een identiteit als man of vrouw, als gelovige of juist niet gelovige, als beroepsbeoefenaar of als sporter. Door identificatie wordt het mogelijk een ambitie richting te geven en tegelijkertijd de verbinding te leggen met de prestaties van voorbeelden uit het verleden.

De inspiratie kan ook gevonden worden in de kennisname van en vergelijking met wat niet tot de eigen generatie of de eigen leefwereld behoort. Kennis van vreemde talen is economisch van grote betekenis voor een land dat voor meer dan de helft van zijn bnp van de handel met het buitenland afhankelijk is, maar het biedt ook toegang tot de literatuur en geschiedenis van andere samenlevingen en maakt vergelijkingen mogelijk met de eigen wereld. Godsdienst en filosofie zijn nauw verbonden met de geesteswetenschappen en ook hier zijn het weer de vergelijkingen die het mogelijk maken tot een eigen positiebepaling te komen, al dan niet geïnspireerd door wat vroeger of elders het geval was.

Juist in een tijd waarin grote zorg bestaat over het behoud van de sociale cohesie in de eigen samenleving en over de mogelijkheden vreedzaam samen te leven

met 'andersdenkenden' en 'andersdoenden' hebben de geesteswetenschappen een functie te vervullen die veruit gaat boven het belang van het bewaken van het erfgoed of het instrumentele nut van het leren van andere talen. De geesteswetenschappen zijn in de woorden van Robert Putnam de wetenschappen van 'bridging' en

'bonding'. Investeren in de geesteswetenschappen is investeren in sociaal en cultureel kapitaal op een manier die ook groot maatschappelijk rendement oplevert. De geesteswetenschappen staan in dienst van de toekomst van de eigen samenleving als een zinvolle wereld waar de nieuwe generaties zich ook blijvend voor willen inzetten.

Mediaprofessor José van Dijck: 'Alleen aan geesteswetenschappers vragen ze wat hebben we nou eigenlijk aan jullie?'

Gerard van Westerloo

Nee, op een traditie, vergelijkbaar met de bestudering van de Middelnederlandse letterkunde, het gebruik van het woord *telos* bij Homerus of de heldendaden van Willem de Zwijger, kan ze zich niet beroepen. Haar vakgebied bestaat nog geen twintig jaar. Ze heeft het, zegt ze, zelf helpen vormgeven. Mediastudies. Van alle studenten die aan haar Universiteit van Amsterdam in een der geesteswetenschappen opgeleid worden kiest inmiddels twintig procent voor die richting.

Professor José van Dijck, de Amsterdamse hoogleraar voor media en cultuur, spreekt van een 'parade-

paardje', van 'een grote studententrekker' en van 'een der nieuwe sterke poten' binnen de faculteit der geesteswetenschappen waaraan ze begin 2008 tot decaan benoemd is. Een andere sterke 'groeimarkt' is het vak Europese studies: ook het resultaat van wat zij 'een duidelijke verschuiving' noemt. Weg van de meer specialistische opleidingen en richting de meer algemene studies die verschillende disciplines met elkaar verbinden. Terwijl bij haar de studenten toestromen, kampen bijvoorbeeld de taalstudies met een teruglopende belangstelling.

Van die verschuiving, zegt ze, is ze zelf als het ware de verpersoonlijking. Ze studeerde Nederlandse taal- en letterkunde in Utrecht en toen ze daarmee klaar was vertrok ze naar Amerika waar mediastudie in opkomst kwam. Aan de University of California, San Diego promoveerde ze, terzijde gestaan door zowel een letterkundige promotor als door een in de communicatiewetenschap bevoegde hoogleraar, op een proefschrift over het publieke debat rond een toen nog gloednieuw thema als de in-vitrofertilisatie (ivf), ofwel de reageerbuisbaby. Anno 2008 spreekt ze daarover met een enthousiasme als had ze haar in 1991 verschenen dissertatie gisteren afgerond. Binnen een ultrakorte periode van zes jaar, zegt ze, had er zich in het Amerikaanse publieke debat over de ivf een aardverschuiving voltrokken. Eerst was er een welhaast onbelemmerde weerzin tegen de medische tovenaars die de goddelijke ordening geweld aandeden. Vervolgens trad er een fase van normalisatie op waarin wetenschappers en belanghebbenden als het ware met elkaar in onderhandeling traden. En na amper zes jaar zat de reageerbuisbaby in het ziekenfondspakket, waarmee de slotfase van de legalisatie bereikt was.

José van Dijck: 'Het model dat ik toen heb ontwikkeld om zo'n complex debat te doorgronden, kon ik later precies zo terugvinden in discussie rond het kloneren of rond het gebruik van stamcellen.' Haar grootste belangstelling gaat uit naar wat zij de 'representatie' van wetenschappelijke vondsten in de media noemt. Niet alleen in tekst. Maar zeker ook in beelden. Hoe kon het gebeuren, vroeg ze zich af. Hoe kon er in zo'n korte tijd zo'n enorme verandering in de publieke perceptie en waardering optreden? Van dat soort vragen en van de mogelijke antwoorden daarop probeert ze haar studenten bewust te maken. Ze laat hen verschillende documentaires zien over hetzelfde onderwerp, bijvoorbeeld over het kloon-schaap Dolly. De ene documentaire behandelt het onder-

werp als betrof het een remake van Frankenstein, een herschrijving van de brave new world, opgesierd met beelden uit de wereld van de sciencefiction. De andere ziet daarvan af, laat heel zakelijk artsen, ouders of andere belanghebbenden aan het woord en plakt er geen muziek achter die de lust tot sensatie prikkelt. José van Dijck: 'Soms laat ik wel vijf verschillende aanpakken zien om duidelijk te maken op hoeveel verschillende manieren de media hetzelfde onderwerp kunnen framen. Mijn studenten moeten zich die reflectieve component eigen maken. Ze moeten zich er bewust van worden hoe de media iets representeren en waarom ze voor die of voor die aanpak kiezen.'

Over haar eigen vakgebied klaagt ze niet. Studenten weten de weg richting mediastudies in ruime mate te vinden. Maar als het om de waardering voor de geesteswetenschappen in het algemeen gaat, ja, dan wordt ze daar niet alleen maar vrolijk van. Vergelijk de positie van de geesteswetenschappen nu eens met de positie van de natuurwetenschappen. Die laatste kampen juist met een groot tekort aan studenten, terwijl ze een veel hoger aanzien genieten in het hele palet van de wetenschap. Van alle budgetten voor grootschalig onderzoek gaat zeker tachtig procent naar de bèta's met hun ondertal aan studenten, terwijl de alfa's met hun overtal op heel weinig onderzoeksgeld mogen rekenen. José van Dijck: 'Dat geeft wrijving.' Volgens haar is de zwaarte van de wetenschapsvelden omgekeerd evenredig aan de belangstelling van studenten en aan de inzet die van alfadocenten wordt geëist in het onderwijs. Bij de bèta's kan er zomaar een een-op-eenrelatie zijn tussen student en docent. Bij de alfa's is het eerder een-op-veertig, 'prik me alsjeblieft niet vast op de precieze getallen'. Nogmaals: zelf heeft ze niet veel te klagen. Vijf jaar terug kostte het haar en haar mediacollega's nog wel veel moeite om aan onderzoeksgeld buiten de eerste

geldstroom te komen. Nu kan ze juist veel afgestudeerden een promotieplaats aanbieden via budgetten uit de tweede geldstroom die via NWO loopt. Dat is een enorme opsteker voor zo'n nieuw vakgebied. Maar de kleine vakken binnen de geesteswetenschappen, de middeleeuwse geschiedenis bijvoorbeeld of de klassieke talen, die traditioneel sterk gericht zijn op het behouden van culturele waarden, hebben het veel moeilijker. De voorwaarden die NWO stelt, zijn bovendien heel vaak gebaseerd op de praktijk van de bèta's. Grootse projecten graag, het liefst met teams van onderzoekers, verdringen individueel onderzoek, zoals arbeidsintensieve tekstedities. Publicaties in internationaal gerenommeerde tijdschriften zijn de belangrijkste standaard. Binnen de geesteswetenschappen echter gaat het in de regel om kleinere teams van onderzoekers en vaak zelfs individueel opererende wetenschappers, 'en dat bedoel ik absoluut niet negatief', die almaar minder armslag krijgen. José van Dijck: 'Alfa's moeten zich toch vaak voegen naar de wetten die in de harde wetenschappen gelden.'

Bij Stanford University Press heeft José van Dijck zojuist een boek gepubliceerd, *Mediated memories in the digital age*, waarin ze de relatie behandelt tussen de nieuwe media en het cultureel geheugen. Sinds de entree van de digitale techniek, zegt ze, is de manier waarop mensen hun autobiografische geheugen vastleggen totaal veranderd. Vroeger sloegen mensen hun analoge foto's op met het doel hun verleden te bewaren. Als ze nu haar studenten met hun mobieltjes foto's ziet maken en onmiddellijk daarna aan vrienden en vriendinnen door ziet sturen, begrijpt ze dat het niet meer om vastleggen gaat, maar om communicatie. En in al hun digitale manipuleerbaarheid dienen ze er in feite ook toe, niet om de eigen levensherinnering alleen maar vast te leggen, maar veeleer om die ook vorm te geven.

Zo worden mensen de manipulator van hun eigen herinnering. Hun strandfoto's verrijken ze met palmen die er in werkelijkheid niet stonden. Natuurlijk, ook voorheen knipten mensen de man door wie zij zelf of door wie hun dochter in de steek was gelaten van foto's af. Maar nu is knippen en plakken tot de normale verschijnselen gaan horen die het verschil tussen authentiek en naar de hand gezet doen vervagen.

José van Dijck: 'Mijn studenten die uit een heel andere wereld komen dan ik zelf, uit een webwijdewereld zeg maar, moet ik, vind ik, het besef bijbrengen dat die veranderingen ergens voor staan. Neem het verschil tussen plagiaat en niet plagiaat. Vroeger makkelijk vast te stellen. Nu vinden mijn studenten knippen en plakken de gewoonste zaak van de wereld. De meesten zijn er erg inventief in om informatie die ze van het web halen een beetje te veranderen en het resultaat dan als eigen tekst te presenteren. Het uitleggen van wat bronnen zijn en wat bronvermeldingen betekenen is een stuk ingewikkelder geworden.'

Ze heeft geen groot verlangen om normatief op te treden. Haar gaat het erom dat ze haar studenten leert de juiste kritische vragen te stellen. Over Google bijvoorbeeld en over het feit dat de informatie die via deze zoekmachine gepresenteerd allesbehalve een objectieve ranking weergeeft. Het deels geheime algoritme, dat door een patent beschermd wordt, wordt gestuurd door commerciële belangen. Ze noemt dat de 'googelisering' van de kennis, en dat hele proces van googelisering bepaalt hoe wij informatie verwerven en kennis produceren. Dat moeten haar studenten begrijpen, zodat ze er met een kritische blik naar gaan kijken.

Ze komt terug op de positie van de geesteswetenschappen in het algemeen. Die kampen met een groot probleem. Artsen maken mensen beter, juristen zorgen ervoor dat de maatschappij ordelijk draait, sociologen dragen

bij aan de oplossing van de integratieproblematiek. Maar geesteswetenschappers? José van Dijck: 'Bij ons ligt dat veel moeilijker. Wij moeten telkens weer de vraag beantwoorden: prachtig wat jullie doen, maar wat hebben we er nou eigenlijk aan? Op het moment dat de bazen, de politiek of de maatschappij ons vraagt: wat hebben we nou eigenlijk aan jullie, begint bij ons het Calimero-effect op te spelen. Maar de vragen die wij geesteswetenschappers opwerpen, over de rol van taal, beeld, kunst en cultuur zijn onmetelijk belangrijk, ook al zijn de antwoorden niet altijd meetbaar.'

Ik vraag haar wat ze als decaan graag zou willen veranderen.

Over het antwoord hoeft ze niet lang na te denken. De hele opleiding van leraren, zegt ze, is van de universiteit vertrokken naar de lerarenopleidingen. Ze maakt

zich grote zorgen dat die ontwikkeling de kwaliteit van het middelbaar onderwijs niet heeft bevorderd. Daar hebben de faculteiten een belangrijke taak laten liggen. Vroeger was het heel gewoon als een leraar naast zijn lessen bezig was met een promotie. Dat zou ze graag terug zien komen. O zeker, qua geld ligt dat erg moeilijk. Er zijn al nauwelijks voldoende centen om jonge assistenten op te leiden. 'Maar wat we heel hard nodig hebben is een impuls om de kwaliteit van het lerarencorps op te krikken. Leraren moeten, naar een idee dat Marita Mathijssen eerder in een column in *NRC* onder woorden bracht, de gelegenheid krijgen om geen aio, geen assistent in opleiding, te worden, maar laio, leraar-assistent in opleiding. Daar is op dit moment helemaal geen financiering voor. Maar daar zou ik nou echt mijn nek voor willen uitsteken.'

II Hoe staan de geesteswetenschappen er voor in Nederland?

In een aantal opzichten staan de geesteswetenschappen er in Nederland goed voor. De studentenaantallen stijgen sinds tien jaar gestaag (zij het dat niet alle disciplines gelijkmatig van die groei profiteren). Er is een grote en groeiende maatschappelijke belangstelling voor de producten van geesteswetenschappelijk onderwijs en onderzoek. En met de kwaliteit van dat onderwijs en onderzoek is het goed gesteld. Visitaties resulteren in vrijwel alle disciplines tot goede en zeer goede beoordelingen.¹³ Dat Nederlandse geesteswetenschappers zich uitstekend met de internationale top in hun vak kunnen meten, blijkt ook uit hun grote successen bij het verwerven van internationale onderzoekssubsidies. Zo is in de vier rondes van de European Young Investigators Award (EURYI) elk jaar een Nederlandse geesteswetenschappelijk onderzoeker in de prijzen gevallen; zowel ten opzichte van de andere wetenschapsgebieden als van de geesteswetenschappen in andere participerende landen een unicum. Opvallend positief zijn ook de resultaten van de recent toegekende 'starting grants' van de European Research Council (ERC). Nederlandse geesteswetenschappers hebben in die eerste ronde uitzonderlijk goed gepresteerd. Van de 24 Nederlandse onderzoekers die (tot op heden) in de prijzen vielen, komen er vijf uit de geesteswetenschappen.¹⁴

Hoewel er over de geesteswetenschappen dus veel goeds te melden valt, kan tegelijk niet worden verhuuld dat zich aanzienlijke problemen voordoen die maken dat dit domein zich serieuze zorgen moet maken voor de toekomst. De geesteswetenschappen doen het beslist niet slecht, maar laten noodgedwongen kansen liggen. Hieronder identificeren we acht problemen die de

duurzame toekomst van de geesteswetenschappen in Nederland ernstig hinderen. Deels gaat het om problemen met externe oorzaken, deels om problemen die de geesteswetenschappen vooral zichzelf moeten aanrekenen.

Dit hoofdstuk beperkt zich tot de probleemanalyse. Hoofdstuk 3 zal aangeven hoe door een gezamenlijke inzet van de betrokken actoren de genoemde problemen effectief het hoofd kunnen worden geboden.

1 Krapte in de verschillende geldstromen

In de afgelopen jaren is door de Nederlandse overheid fors geïnvesteerd in wetenschap. Onder meer uit de aardgasbaten (FES-middelen) zijn aanzienlijke bedragen extra beschikbaar gekomen. De geesteswetenschappen hebben daarvan echter niet in de verste verte zo kunnen profiteren als andere wetenschapsgebieden. Dat blijkt duidelijk uit gegevens over de onderzoeksinzet die de Nederlandse universiteiten verzamelen.

Figuur 1b laat zien dat over de afgelopen tien jaar de totale onderzoeksinzet met 23% is gegroeid. Over de hele linie beschouwd heeft ook in de geesteswetenschappen (die vrijwel volledig samenvalt met de HOOP-sector Taal en Cultuur die in de tabellen gebruikt wordt) groei plaatsgevonden, maar in veel bescheidener mate, namelijk 7%. Als we vervolgens kijken naar de ontwikkeling van de verschillende geldstromen, blijkt deze groei bovendien geheel op het conto van de tweede geldstroom te komen (en ook daar dan weer ver onder het gemiddelde te liggen). De eerste en derde geldstroom zijn voor de geesteswetenschappen in de afgelopen tien jaar alleen maar afgenomen.

Totaal	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Taal en Cultuur	1.181	1.166	1.188	1.137	1.125	1.099	1.200	1.283	1.294	1.269
Totaal	12.256	12.357	12.780	13.148	13.457	13.718	14.157	14.469	15.022	15.066
Totaal excl. T&C	11.075	11.191	11.592	12.011	12.332	12.619	12.957	13.185	13.728	13.797
1e geldstroom										
Taal en Cultuur	853	833	869	810	824	772	813	882	849	819
Totaal	6.677	6.605	6.743	6.862	6.941	6.971	6.956	7.101	7.308	7.297
Totaal excl. T&C	5.823	5.772	5.875	6.052	6.117	6.199	6.144	6.219	6.459	6.478
2e geldstroom										
Taal en Cultuur	236	235	243	255	231	250	312	331	369	368
Totaal	2.213	2.328	2.555	2.781	2.951	3.243	3.474	3.560	3.844	3.796
Totaal excl. T&C	1.977	2.093	2.312	2.526	2.720	2.993	3.163	3.229	3.476	3.428
3e geldstroom										
Taal en Cultuur	91	98	76	72	70	77	76	70	76	81
Totaal	3.366	3.424	3.481	3.506	3.566	3.504	3.727	3.808	3.870	3.973
Totaal excl. T&C	3.275	3.326	3.405	3.434	3.495	3.428	3.651	3.737	3.794	3.891

FIGUUR 1a – Ontwikkeling van de onderzoeksinzet in fte WP van het HOOP-gebied Taal en Cultuur afgezet tegen de totale sector (bron: VSNU/KUOZ)

TERZIJDE

Investerings in kennis en innovatie

De Nederlandse regering heeft in de afgelopen jaren (ruwweg 2003-2007) veel geïnvesteerd in onderzoek en innovatie. De AWT (2007a) becijferde de omvang van die investeringen recent op €2,5 miljard. Vooral uit de FES-middelen kwamen forse bedragen beschikbaar. De geesteswetenschappen hebben van deze investeringen in het geheel niet kunnen profiteren, omdat de programma's exclusief gericht zijn op bèta-technisch en medisch onderzoek. Zo kon op de Bsik-impuls 2004 (€ 800 miljoen) uitsluitend een beroep gedaan worden voor projecten op het gebied van

micro- en nanotechnologie, ICT, genomics/life sciences, duurzame systeeminnovaties en hoogwaardig ruimtegebruik. De FES-impulsen 2005 en 2006 (respectievelijk € 500 en € 300 miljoen) kenden weliswaar geen voorafgaande investeringskaders met thematische prioriteiten. Maar eisen ten aanzien van volume en intensieve samenwerking (met consortia) in het bedrijfsleven maakten ook deze programma's bepaald niet uitnodigend voor de geesteswetenschappen. In de criteria van de Smart Mix (€ 100 miljoen) was wel rekening gehouden met een mogelijke bijdrage uit de geesteswetenschappen, maar het gezamenlijk opgestelde voorstel is uiteindelijk niet gehonoreerd.

Totaal	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Taal en Cultuur	100%	99%	101%	96%	95%	93%	102%	109%	110%	107%
Totaal	100%	101%	104%	107%	110%	112%	116%	118%	123%	123%
Totaal excl. T&C	100%	101%	105%	108%	111%	114%	117%	119%	124%	125%
1e geldstroom										
Taal en Cultuur	100%	98%	102%	95%	97%	90%	95%	103%	99%	96%
Totaal	100%	99%	101%	103%	104%	104%	104%	106%	109%	109%
Totaal excl. T&C	100%	99%	101%	104%	105%	106%	106%	107%	111%	111%
2e geldstroom										
Taal en Cultuur	100%	99%	103%	108%	98%	106%	132%	140%	156%	156%
Totaal	100%	105%	115%	126%	133%	147%	157%	161%	174%	172%
Totaal excl. T&C	100%	106%	117%	128%	138%	151%	160%	163%	176%	173%
3e geldstroom										
Taal en Cultuur	100%	108%	84%	79%	78%	84%	84%	78%	84%	89%
Totaal	100%	102%	103%	104%	106%	104%	111%	113%	115%	118%
Totaal excl. T&C	100%	102%	104%	105%	107%	105%	111%	114%	116%	119%

FIGUUR 1b – Geïndexeerde groei van de onderzoeksinzet ten opzichte van 1997 van het HOOP-gebied Taal en Cultuur afgezet tegen de totale sector (bron: VSNU/KUOZ)

Eerste geldstroom

De geesteswetenschappen zijn voor de basisfinanciering van hun onderzoek en onderwijs, zoals alle universitaire domeinen, voor een belangrijk deel aangewezen op de eerste geldstroom. In de afgelopen jaren heeft zich hier een scheefgroei doorgezet. Daar waar voor de totale sector een groei in de eerste geldstroom van 10% gerealiseerd wordt, is de onderzoeksinzet betaald uit de eerste geldstroom in de geesteswetenschappen met 4% gedaald. Er is geen sprake van achterblijvende onderzoeksperformance van de geesteswetenschappen, die als verklaring zou kunnen dienen. Waarschijnlijk is de druk op de onderzoeksbudgetten van de andere wetenschappelijke domeinen verantwoordelijk voor deze scheefgroei van de interne verdeling van basisfinanciering binnen de

universiteiten.¹⁵ Onderzoekssubsidies uit de tweede en derde geldstroom moeten door universiteiten in de praktijk uit de eerste geldstroom worden gemacht. Omdat in de afgelopen jaren aanzienlijke bedragen beschikbaar zijn gekomen voor bèta-technisch en ook medisch onderzoek, worden middelen weggezogen uit het alfa- (en overigens ook gamma-)onderzoek. Dit verlies wordt vervolgens niet gecompenseerd door inkomsten uit andere geldstromen.

Derde geldstroom

De derde geldstroom is voor de Nederlandse wetenschap in de afgelopen jaren een steeds belangrijker factor geworden. Het gaat inmiddels om forse bedragen: wetenschapsgebieden als landbouw, techniek en gezondheid

Geldstroom	Eerste		Tweede		Derde	
Natuur	1.387	41%	1.271	38%	701	21%
Techniek	603	35%	510	29%	630	36%
Landbouw	297	39%	148	20%	308	41%
Gezondheid	1.958	43%	842	19%	1.726	38%
Gedrag en maatschappij	1.049	57%	460	25%	320	17%
Economie	636	75%	85	10%	132	15%
Recht	487	75%	86	13%	73	11%
Taal en Cultuur	819	65%	368	29%	81	6%

FIGUUR 2 – Verdeling van de onderzoeksinzet in fte WP en percentages over de verschillende geldstromen per HOOP-gebied voor 2006 (bron: VSNU/KUOZ)

varen soms wel voor 40% van hun totale onderzoeksfinanciering op de derde geldstroom.

Voor de geesteswetenschappen geldt dit niet. Ondanks hoge verwachtingen bij een enkeling is een substantiële derde geldstroom voor deze vakken nooit tot stand gekomen. Dit heeft alles te maken met het karakter van de derde geldstroom, die voornamelijk bestaat uit overheidsmiddelen afkomstig van verschillende vakdepartementen, aangevuld met een relatief beperkt volume aan fondssubsidies en bedrijfsopdrachten. Daar bestaat nauwelijks traditie van opdrachtverlening in voor de geesteswetenschappen relevante richting. In dit domein wordt momenteel ongeveer 80 fte wetenschappelijk personeel uit de derde geldstroom bekostigd en dat getal is zelfs wat lager dan eind jaren negentig (zie figuur 1a). Het is niet realistisch te veronderstellen dat de derde geldstroom voor de geesteswetenschappen in de komende jaren substantieel aan omvang zal kunnen winnen.

Tweede geldstroom

Voor de tweede geldstroom zijn de geesteswetenschappen in hoofdzaak aangewezen op de budgetten van NWO.¹⁶ Jaarlijks zet NWO circa 30 miljoen euro om in dit

gebied, verdeeld over verschillende steunvormen (vernieuwingsimpuls, vrije competitie en thema-programma's). Als zodanig is deze geldstroom voor de geesteswetenschappen dan ook zeker substantieel. Bovendien heeft zich hier in de afgelopen jaren een aanzienlijke groei voorgedaan (met 56%), met als gevolg dat in 2006 een kleine 370 fte WP uit deze geldstroom werd bekostigd. Gegeven het feit dat deze middelen in competitie worden toegewezen is het extra verheugend dat de geesteswetenschappen het in de tweede geldstroom zo goed doen. Het is het beste bewijs dat het onderzoek nationaal en internationaal voluit aan de maat is. Tegelijk moet bedacht worden dat deze geldstroom dan ook de enige supplementaire bron van betekenis is. Zonder NWO zouden de geesteswetenschappen nauwelijks ontwikkelingsmogelijkheden hebben. Tegen de achtergrond van de krimp in de eerste geldstroom en de zeer bescheiden omvang van de derde geldstroom hoeft het niet te verbazen dat de aanvraagdruk vanuit de geesteswetenschappen op de verschillende subsidieprogramma's van NWO in de afgelopen jaren fors is toegenomen. Onderzoekers steken veel tijd en energie in het schrijven van onderzoeksvoorstellen die door *peers* in veel gevallen als uitstekend worden beoor-

	veni	vidi	vici	gemid
Geesteswetenschappen	23%	30%	19%	24%
Aard- en Levenswetensch.	23%	19%	20%	21%
Chemische wetensch.	31%	30%	22%	28%
Exacte wetensch.	30%	26%	30%	29%
Maatschappij- en gedragswetensch.	17%	20%	11%	16%
Medische wetensch.	21%	25%	15%	20%
Natuurwetenschappen	28%	30%	22%	27%
Technische wetensch.	33%	25%	21%	26%
Totaal	23%	24%	18%	22%

FIGUUR 3 – Honoreringspercentages Vernieuwingsimpuls 2002-2006 (bron: NWO)

deeld, maar het aantal aanvragen overstijgt de beschikbare plaatsen vaak verre. NWO is zelf van mening dat een honoreringspercentage lager dan 30% niet acceptabel is. Voor de geesteswetenschappen wordt deze ambitie vooralsnog alleen gerealiseerd bij het instrument van de VIDDI (zie figuur 3). Voor alle andere steunvormen zijn de kansen op honorering beduidend lager.¹⁷

Naast de vernieuwingsimpuls¹⁸ is de open (of vrije) competitie voor de geesteswetenschappen een zeer belangrijke steunvorm. In de vrije competitie dingen individuele onderzoeksvorstellen van (senior)onderzoekers mee. Omdat in de geesteswetenschappen het individuele uitgevoerde onderzoek een belangrijke rol blijft spelen, is deze steunvorm van bijzondere betekenis.

Ook op dit programma is in de afgelopen jaren de aanvraagdruk zeer toegenomen en het heeft de ook door NWO nagestreefde 30% nooit gehaald (figuur 4).

2 Vergrijzing van de wetenschappelijke staf en onvoldoende doorstroming van jong talent

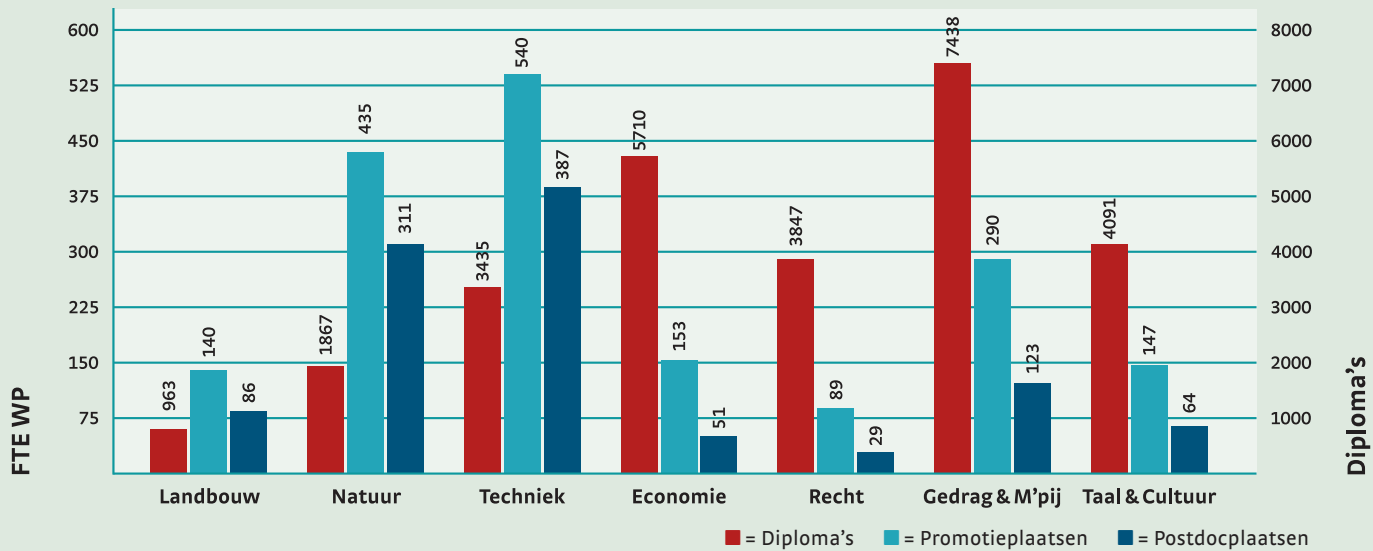
Promotie- en postdocplaatsen vormen de kweekvijver van jong talent en hun aantal is een goede indicator voor de gezondheid van een faculteit.

Geesteswetenschappelijke faculteiten blijken zich deze kweekvijvers nog slechts in zeer beperkte mate te kunnen permitteren. In figuur 5 is het aantal gediplomeerden afgezet tegen nieuw aio- en postdocplaatsen in 2007.

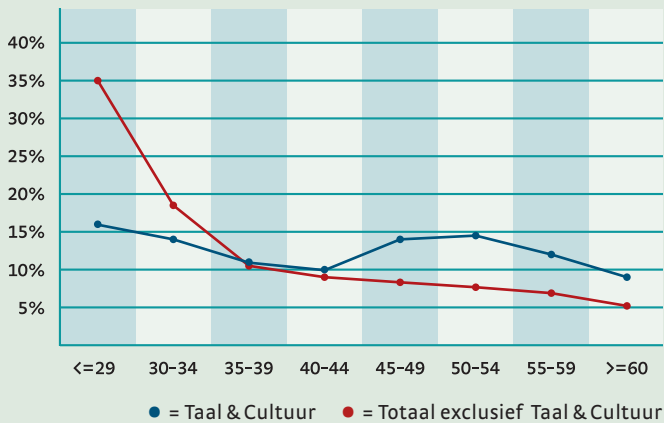
Aan studenten met de ambitie om te promoveren is geen gebrek: jaarlijks behalen in het domein van de geesteswetenschappen ruim 4000 studenten een masterdiploma, van wie een flink aantal zeer getalenteerde en gemotiveerde studenten met de uitgesproken ambitie om te promoveren. Het aantal aio-plaatsen is echter zeer beperkt. Jaarlijks gaat het om ongeveer 147 nieuwe plaatsen, waarvan zelfs het merendeel uit de tweede geldstroom wordt bekostigd (in het kader van de vernieuwingsimpuls, de vrije competitie en de thematische programma's door NWO). Faculteiten kunnen zich over het hele land gerekend minder dan 50 geesteswetenschappelijke aio's per jaar uit de eerste geldstroom veroorloven.¹⁹

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	gemid
aanvragen	26	41	48	51	51	48	91	87	104	102	65
toekenningen	6	9	10	9	12	12	13	12	22	26	13
honorering%	23%	22%	21%	18%	24%	25%	14%	14%	21%	25%	21%

FIGUUR 4 – Honoreringspercentages Vrije Competitie Geesteswetenschappen 1998-2007 (bron: NWO)

FIGUUR 5 – Aantal nieuwe promotie- en postdocplaatsen per HOOP-gebied in 2007 afgezet tegen het aantal diploma's in dat jaar (bron: VSNU/WOPI2006 en 2007, 1cHO2007)

FIGUUR 6 – Leeftijdsverdeling wetenschappelijke staf (inclusief promovendi) in het HOOP-gebied Taal & Cultuur afgezet tegen het totale WO (bron: VSNU/WOPI 2007)

In de geesteswetenschappen zijn op de 100 afgestudeerden slechts 4 aio-plaatsen beschikbaar, terwijl in de natuur- en technische wetenschappen op de 100 afgestudeerden respectievelijk 23 en 16 plaatsen beschikbaar zijn. Ook als we in aanmerking nemen dat in deze vakken tal van studenten – gelukkig – loopbaanwensen hebben buiten het onderzoek, is dit een wanverhouding, fnuikend voor de onderzoeksambities van een jonge generatie, met alle spiraalwerking van dien.

De schaarste wat betreft promotieplaatsen is een eerste, belangrijke indicatie dat de geesteswetenschappen onvoldoende financiële armslag hebben om jong talent vast te houden en een aantrekkelijk loopbaanperspectief te bieden.

Ook na de promotie ontbreekt het vrijwel volledig aan mogelijkheden om jonge onderzoekers voor een carrière aan de universiteit te behouden. Ook postdocplaatsen zijn schaars: bij benadering iets meer dan 60 nieuwe plaatsen per jaar, en van zeer tijdelijk karakter. Het grootste deel van het jonge talent moet daarom na

7a – Taal & Cultuur

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Aantal studenten	25.073	26.321	27.827	29.943	32.130	33.640	34.812	35.421
Vaste staf WP (fte)	1.934	1.980	2.017	2.035	2.000	1.909	2.012	2.027
Staf/student ratio	1:31	1:32	1:33	1:35	1:38	1:42	1:41	1:42

7b – Alle HOOP-gebieden exclusief Taal & Cultuur

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Aantal studenten	131.734	136.861	142.806	149.813	157.361	159.801	161.170	164.994
Vaste staf WP (fte)	10.701	11.016	11.407	11.415	11.080	10.829	11.024	11.363
Staf/student ratio	1:32	1:33	1:33	1:35	1:37	1:39	1:38	1:38

FIGUUR 7 – Ontwikkeling studentenaantallen afgezet tegen omvang van de vaste wetenschappelijke staf exclusief promovendi (in fte).
(Bron: VSNU/WOPI 2007 en 1cHO2007)

de promotie zijn heil elders op de arbeidsmarkt gaan zoeken. Anders dan in andere wetenschapsgebieden, ontbreekt het de geesteswetenschappen daar grotendeels aan buitenuniversitaire carrièrepaden voor onderzoekers. Al met al wordt de keuze voor een wetenschappelijke loopbaan in de geesteswetenschappen door de context allerminst aangemoedigd.

Dit probleem van de minieme kweekvijver voor jong talent is bepaald nijpend te noemen, omdat de geesteswetenschappelijke faculteiten intussen kampen met een sterk vergrijsde vaste wetenschappelijke staf (zie figuur 6). Om de lacunes die ontstaan vanwege de in hoog tempo uittredende staf adequaat te kunnen dichten, is het van groot belang dat faculteiten meer bewegingsruimte krijgen om een groter potentieel nieuwe generatie wetenschappers op te leiden, vast te houden en – bij bewezen kwaliteit – te kunnen laten indalen in de nu snel vergrijzende vaste rangen. Veelzeggend is in dit verband dat het voor geesteswetenschappelijke faculteiten financieel ondenkbaar is om

een tenuretrack-systeem te introduceren. Zo'n systeem, waarbij wetenschappelijk talent via het principe van 'up or out' in staat wordt gesteld om naar hogere academische functies door te groeien, vergt meer financiële armslag dan een geesteswetenschappelijke faculteit in Nederland bezit. Zelfs voor personeelsbeleid volgens 'dakpan'-principe waarbij jong talent (vooruitlopend op latere opvolging) naast seniorstafleden worden aangesteld ontbreekt het veelal aan middelen.

Meer dan terzijde zij opgemerkt dat deze leeftijdsverhoudingen binnen de staf van geesteswetenschappelijke faculteiten uiteraard ook hun weerslag hebben op vorm en inhoud van het onderwijs dat hier aan jong-volwassenen wordt aangeboden.

3 Sterk gestegen onderwijslast en druk op onderzoekstijd

Met de belangstelling voor geesteswetenschappelijke opleidingen gaat het al jaren uitstekend. Het aantal studenten dat ingeschreven staat voor een geesteswet-

schappelijke opleiding is in de afgelopen jaren met ruim 10.000 gestegen tot 35.421 in 2007. Door de achterblijvende financiering kon echter niet of nauwelijks in vast wetenschappelijk personeel worden geïnvesteerd. Met slechts 5% meer staf moeten inmiddels 40% meer studenten worden bediend! Gevolg is een sterk verslechterde staf-studentratio van inmiddels 1 op 42 (zie figuur 7a en b). Achter dat gemiddelde gaan ook nog eens grote verschillen schuil, omdat geesteswetenschappelijke faculteiten traditioneel veel kleine opleidingen en enkele grote opleidingen kennen, waarover verderop. Een trend als bij de geesteswetenschappen leidt noodzakelijkerwijs tot uitholling van de kwaliteit van onderwijs en/of parasiteren op de onderzoekstijd van medewerkers.

4 Zwak afstudeerrendement, vooral in BA-fase

Geesteswetenschappelijke faculteiten kampen – evenals overigens vele andere Nederlandse faculteiten – met lage afstudeerrendementen. Ter illustratie mogen onderstaande cijfers dienen.²¹

- In het eerste jaar staakt ruim 10% van de geesteswetenschappelijke studenten hun studie. Dat is meer dan in alle andere sectoren.
- In de doctoraalfase behaalde slechts 37% van de studenten geesteswetenschappen binnen twee jaar na afloop van de officiële cursusduur het diploma.

Sinds de invoering van de BAMA-structuur is deze situatie wel enigszins verbeterd. Van de eerste cohorten BA-studenten heeft na 4 jaar 50% van de studenten een diploma op zak. Dat dit percentage hoger ligt dan het landelijke gemiddelde (40%), zou wel eens kunnen samenhangen met het feit dat de geesteswetenschappen verhoudingsgewijs meer vrouwelijke studenten hebben, die in Nederland nu eenmaal een beduidend hoger rendement (55%) bereiken dan de mannen (38%).

Een goede analyse van de oorzaken van de lage rendementen is noodzakelijk en moet zowel de inzet van de student, als de vormgeving van het onderwijs door geesteswetenschappelijke opleidingen in de beschouwing betrekken. Is dat onderwijs bijvoorbeeld niet te veel aanbodgestuurd en wordt te weinig met de vraag vanuit maatschappij en student rekening gehouden? Gaan leermiddelen en didactiek soms te lang mee en is niet (mede door de vergrijsde samenstelling van de staf) sprake van een zeker conservatisme? Hoe dan ook: de verhoging van het studiesucces verdient (ook) in geesteswetenschappelijke faculteiten meer aandacht.

5 Versnipperd opleidingsaanbod, vooral in de masterfase

Vanouds zijn de geesteswetenschappen een sector met verhoudingsgewijs veel opleidingen van sterk wisselende omvang. Indologie heeft altijd veel minder studenten getrokken dan geschiedenis. (Voor een indruk van het tegenwoordige bacheloraanbod en gemiddelde instroom zie bijlage A.) Bij de invoering van de bachelor-masterstructuur in 2003 is het toch al forse opleidingsaanbod binnen de geesteswetenschappen meer dan verdubbeld. Vrijwel overal werden de doctoraalopleidingen omgezet in een driejarige bachelor en een eenjarige masteropleiding. Omdat die eenjarigheid in dit domein een wettelijk gegeven was, werden faculteiten gedwongen hun masteraanbod verder te differentiëren in researchmasters, educatieve masters, praktijkmasters en duale masters. (De terminologie weerspiegelt de ondoorzichtigheid van het tableau.) Inmiddels zijn de geesteswetenschappelijke faculteiten in Nederland gezamenlijk verantwoordelijk voor een onderwijsaanbod van zo'n 150 unieke bacheloropleidingen en ruim 250 masteropleidingen.²² Dat is substantieel meer dan in andere sectoren (zie figuur 8). Deze uitbreiding van het onderwijsaanbod mag begrijpelijke oorzaken hebben, ze leidt ook tot inefficiënties,

	BA	MA
Taal en Cultuur	148	261
Natuur	68	108
Gedrag en Maatschappij	67	125
Techniek	45	72
Economie	38	70
Recht	33	63
Gezondheid	25	41
Landbouw	20	30
Onderwijs	-	123
Totaal	444	893

FIGUUR 8 – Aantal bachelor- en masteropleidingen per HOOP-gebied (bron: CROHO, stand juli 2007)

verkokering en onbehaaglijke overvloed. Vooral het ruime masteraanbod blijkt problematisch. Studenten verspreiden zich over te veel opleidingen zodat nu – enkele jaren na de invoering van de nieuwe structuur – veel masters onrendabel zijn door lage instroomcijfers. Bij de invoering van de bachelor-masterstructuur was dit wel voorzien en zijn door de letterenfaculteiten in het kader van het *Sectorplan Levendige Letteren* pogingen ondernomen om door samenwerking tot meer doelmatigheid te komen in de masterfase. Toch heeft dit slechts tot bescheiden resultaten geleid.²³

Ook de met veel enthousiasme opgestarte tweejarige onderzoeksmasters (inmiddels 60 in het domein van de geesteswetenschappen) lijden veelal onder een gebrekkige instroom.²⁴ De staf breekt deze proliferatie van opleidingen inmiddels ook op, omdat de aandacht en energie over een steeds groter aantal programma's verdeeld moet worden. Het tableau is des te onaantrekkelijker als men het landelijk beziet: van een gezonde balans tussen focus en massa is geen sprake. De landelijke onderzoekscholen, die hierin een heilzame rol zouden kunnen spelen, staan langs de zijlijn. Ook internationaal speelt dit versnipperde

aanbod de Nederlandse geesteswetenschappen parten: nergens wordt bijvoorbeeld een, conceptueel toch zo kansrijke, Engelstalige masteropleiding rondom onze zeventiende-eeuwse schilderkunst aangeboden.

6 Nadelige kleinschaligheid

Per traditie kennen de geesteswetenschappen diverse kleinschalige opleidingen. Daarbij gaat het om een natuurlijke kleinschaligheid, gezien de combinatie van specifiek vereiste kennis en beperkte vraag. Het was deze problematiek van de zogenaamde 'Kleine Letteren' die centraal stond in eerdere rapporten van respectievelijk de commissies Staal, Vonhoff en Gerritsen.²⁵ De problematiek is onverminderd actueel. Bestuurders voelen de culturele en maatschappelijke verantwoordelijkheid om deze kleine opleidingen in stand te houden, maar slagen er met moeite in hun kleinschaligheid te waarderen en beschermen.

Daarnaast bestaat er in veel geesteswetenschappelijke faculteiten nog steeds vermijdbare kleinschaligheid, respectievelijk verkokering. Anders gezegd, er is nog te weinig een traditie van functionele schaalvergroting, die recht doet aan de gelijktijdigheid van 'natuurlijk klein' en 'beter groot' die de geesteswetenschappen kenmerkt. Enerzijds is dit een kwestie van te zeer vasthouden aan traditionele curricula, anderzijds wordt de status-quo bevorderd door fijnmazige interne organisatiestructuren en verdeelmechanismen.

7 Onderbenutting maatschappelijke uitstraling

De toegenomen druk op de geesteswetenschappelijke faculteiten heeft ertoe geleid dat deze sterk op zichzelf zijn teruggeworpen. Faculteiten hebben de handen vol aan interne taken en komen daardoor te weinig toe aan externe activiteiten en samenwerkingsverbanden binnen en buiten de universiteit, terwijl juist daar voor de

geesteswetenschappen een wereld valt te winnen. Dat mag gezien de agendadruk begrijpelijk zijn, het leidt wel tot een onderbenutting van het potentieel en maatschappelijke onzichtbaarheid.

Met het voortgezet onderwijs bestonden voorheen nauwe banden, onder meer omdat geesteswetenschappen – en daarbinnen vooral de letteren – belangrijke leveranciers waren van leraren voor het voortgezet onderwijs. Die stroom is in de afgelopen jaren sterk afgenomen, waardoor er van een intensieve relatie tussen de geesteswetenschappen en het voortgezet onderwijs nauwelijks meer sprake is. Deze vervreemding is voor beide sectoren te betreuren. Het voortgezet onderwijs zou in kwalitatieve zin veel baat hebben bij nauwere banden met het wetenschappelijk onderwijs. En andersom zou ook voor de geesteswetenschappen het onderwijs weer een preferent aandachtsveld moeten worden. Daar worden immers interesse en competenties aangekweekt voor studie in deze vakken, en voor hun aandeel in de vorming tot wereldburgerschap.

Ook activiteiten in het kader van levenlang leren (hovo e.d.) zouden hoger op de agenda van de geesteswetenschappen mogen prijken. Het is een gebied waar het Nederlandse onderwijs zoals bekend tekortschiet²⁶, terwijl het belang ervan alleen maar toeneemt. De geesteswetenschappen hebben hier zeer veel te bieden, gezien hun grote aantrekkingskracht op mensen in een wat latere fase van loopbaan en leven. Waar faculteiten colleges in die richting aanbieden, vinden deze steevast enthousiast onthaal. Maar van een georkestreerd beleid op dit terrein is allerminst sprake.

Meer in het algemeen onderschatten veel geesteswetenschappers hoe interessant ze zijn voor de samenleving. Een belangrijke functie van de geesteswetenschapper ligt in het reflecteren op en vormgeven van de publieke cultuur; het becommentariëren van uitingen daarvan; het aanreiken van eruditie en filosofische

verdieping en het schetsen van historische achtergronden bij actuele verschijnselen. Deze maatschappelijke functie van de geesteswetenschappen staat op het ogenblik nogal onder druk, opmerkelijk genoeg vooral vanwege twee interne oorzaken. In de eerste plaats is er de hyper-specialisatie van veel geesteswetenschappelijk onderzoek, met steeds meer nadruk op het publiceren van artikelen voor vakgenoten in bij voorkeur Engelstalige toptijdschriften, en relatief weinig waardering voor geesteswetenschap in zijn publieke rol. Daarnaast wordt de maatschappelijke uitstraling van de geesteswetenschappen geremd doordat geesteswetenschappers zichzelf ‘verunsichert’ hebben. Interne methodendiscussies en cultuurrelativisme hebben ertoe geleid dat geesteswetenschappers in de afgelopen decennia huiverig zijn geworden voor canonieke benaderingen, kwaliteitsoordelen en grote verhalen. Hoe gezond ook zulke zelfkritiek mag zijn, ze moet er niet toe leiden dat de geesteswetenschappen niet thuis geven voor een rol waaraan de maatschappij grote behoefte blijkt te hebben.

8 Inadequaat instrumentarium kwaliteitsobjectivering en -differentiatie

Bij de internationale onderzoeksbeoordeling wordt naast *peer review* steeds meer gebruikgemaakt van bibliometrische instrumenten als citatie-indexen en impact factoren. Dit zijn parameters die bruikbaar zijn in de natuurwetenschappen, techniek en geneeskunde.²⁷ Maar inmiddels wordt – ook internationaal – breed onderkend dat deze meetinstrumenten niet zonder meer zijn toegerust voor de kwaliteitsbepaling van onderzoek in de geesteswetenschappen. Zo werd al in 2000 door de European Science Foundation (ESF) geconcludeerd dat de *Arts and Humanities Citation Index* (AHCI) en de *Science Citation Index* van ISI (Institute for Scientific Information, Philadelphia) niet gebruikt zouden moeten worden door beleidsmakers in Europa.

Door de dominantie van Engelstalige (vooral in Amerika verschenen) literatuur en het feit dat boeken daarin niet worden meegenomen, zijn deze indexen voor de geesteswetenschappen notoir onbetrouwbaar.²⁸ De sindsdien onder auspiciën van de ESF ontwikkelde European Reference Index for the Humanities (ERIH) is zeker op dit moment nog niet zover geoperationaliseerd dat in deze lacune wordt voorzien.

Het probleem is niet zozeer dat serieuze kwaliteitsbepaling in de geesteswetenschappen onmogelijk zou zijn. Waar het aan ontbreekt is een hanteerbaar instrument dat bij wetenschapsbrede kwaliteitsmeting oog heeft voor het specifieke karakter van geesteswetenschappelijk onderzoek. Noodgedwongen blijven deze vakken daarvoor afgemeten worden aan vreemde maten. Het feit dat in dit domein bovendien relatief weinig *prijzen* worden uitgedeeld, verergert dit gebrek aan indicatoren nog eens, en maakt het voor buitenstaanders moeilijk zich een kwaliteitsoordeel over onderzoek(ers) in de geesteswetenschappen te vormen. Al te vaak breekt dit de geesteswetenschappelijke toppers op.

TERZIJDE

Historische toptijdschriften volgens Thompson Reuter's

Dat impactfactoren met de grootst mogelijke voorzichtigheid gebruikt moeten worden om de invloed van tijdschriften in de geesteswetenschappen te meten, wordt goed geïllustreerd aan de hand van onderstaand overzichtje. Volgens de belangrijkste leverancier van citatie-informatie, het bedrijf Thompson Reuter's, is dit de topnegen van de meest invloedrijke historische tijdschriften.

De lijst – gebaseerd op impactfactoren in 2007 – bevat uitsluitend Engelstalige en voor het grootste deel in Amerika gepubliceerde tijdschriften. Een Franstalig toptijdschrift als de *Annales d'histoire économique et sociale* komt in deze topnegen bijvoorbeeld niet voor, terwijl dat door veel historici nog altijd als zeer toonaangevend beschouwd wordt.

- 1 American Historical Review
- 2 Environmental History
- 3 Journal of American History
- 4 Past and Present
- 5 Journal of African History
- 6 Journal of Modern History
- 7 Journal of Social History
- 8 Comparative Studies in Society and History
- 9 English Historical Review

(bron: *Times Higher Education*, 14 augustus 2008)

Hoogleraar Grieks Ineke Sluiter: 'Sinds ik ging studeren is er op ons alleen maar bezuinigd.'

Gerard van Westerloo

Je kunt, zegt Ineke Sluiter, hoogleraar Grieks te Leiden, haar vak op twee manieren beoefenen. Zoals zij erin begonnen is. En zoals ze het in Amerika heeft leren uitbreiden. Ze begon haar studie, gebiologeerd door wat zij 'de rare technische kanten van het vak' noemt. Het liefste las ze toen in antieke grammatica's, heel technische geschriften van mensen die daarin hun eigen Griekse taal beschrijven. Na haar studie aan de VU in Amsterdam ging ze een paar jaar naar Amerika en daar maakte ze kennis met een heel andere onderzoekstraditie. Die was veel meer gericht op de raakvlakken tussen de grote problemen ten tijde van de klassieke Oudheid en

de grote problemen van nu. 'Mijn onderzoek', zegt ze, 'is duidelijk die kant op geschoven.'

Het zijn nog steeds de twee kanten die je met het vak Grieks op kunt gaan. De ene houdt er een meer museale opvatting van de klassieken op na. De beoefenaars daarvan maken tekstedities, ontsluiten teksten en voorzien die van commentaar. Ontzettend belangrijk, zegt Ineke Sluiter, want ieders uitgangspunt zijn en blijven de overgeleverde teksten. Maar je kunt je ook afvragen wat we met die teksten aankunnen in de huidige tijd. In Amerika speelde het werk van Thucydides, althans, speelden citaten daaruit, een grote rol bij het debat over

de Irakoorlog. Ook wordt er daar, door classici, in rechtszaken uit Plato en Aristoteles geciteerd om rechtszaken over bijvoorbeeld homoseksualiteit en pornografie van een toelichting te voorzien. Ineens kan een klassiek citaat een argument worden in een modern debat over discriminatie of over de vrijheid van meningsuiting. Die richting heeft haar eigen vakbenadering sterk geïnspireerd.

In haar eigen werk vind je, bijvoorbeeld op gezag van een Amerikaanse psychiater als Jonathan Shay, vergelijkingen terug tussen het gekwetste wrokgedrag van Achilles voor de poorten van Troje en het posttraumatische syndroom van zoveel Amerikaanse Vietnamveteranen. En in de diesrede 'Maken en breken' die ze op 8 februari 2005 voor de Leidse Universiteit uitsprak, haalt ze enkele vergelijkbare voorvallen rond nieuwe ritueelbedrijvers uit de Griekse en de Romeinse geschiedenis aan om er een overtrokken overheidsreactie op het in Nederland nieuwe islamgevaar aan te toetsen. Ineke Sluiter: 'In die oude teksten wordt gesproken van vuur, het nieuwe geloof is een ziekte, het is de pest, het moet uitgeroeid worden, opgejaagd worden, het is oorlog. Al die termen kwam je, na de moord op Theo van Gogh, ook in de Nederlandse media tegen. Een minister sprak van oorlog, en dat betekent dat er een 'vijand' is en dat het inzetten van geweld legitiem is. Dat kan je aan de hand van het antieke debat makkelijk laten zien zonder dat iemand er aanstoot aan neemt, want ja, dat ligt allemaal ver weg. En toch is dan plotseling de herkenbaarheid voor de moderne tijd heel groot.'

Zelf houdt ze zich graag bezig met het antieke debat over normen en waarden. 'Daar was ik eerder mee dan Balkenende', lacht ze. Het grote verschil dat ze ontdekte is dat Balkenende heel graag wil dat waarden vastliggen en dat iedereen het daarover eens is. Want dan is alles in

orde. Terwijl, als je kijkt naar hoe de mensen er toen over spraken, je een voortdurend proces van onderhandeling terugvindt waarin eigenlijk niets vastligt.

Ineke Sluiter: 'Mij gaat het erom te onderzoeken welke rol de taal daarin speelt. Het gaat mij er niet om dat we lessen trekken uit de geschiedenis, dat kan helemaal niet, daarvoor verschilt de maatschappij van toen te veel van de onze. Maar we kunnen wel algemene processen herkennen. Laten zien dat bepaalde manieren van spreken of schrijven escalerend werken of de zaken juist tot rust brengen.'

Ineke Sluiter noemt zichzelf een alfa, helemaal uit overtuiging. Toen ze zelf, gestimuleerd door inspirerende leraren op haar middelbare school, klassieke talen ging studeren aan de Vrije Universiteit, begon ze met negen collega-studenten. De omgang met docenten was bijna een op een. Nu ontvangt ze jaarlijks vijfendertig eerstejaars, waarmee de Leidse opleiding klassieke talen de grootste van Nederland is. Maar helaas, zegt ze. Sinds haar studentendagen is er op haar vakgebied alleen maar bezuinigd. Nog steeds proberen zij en haar collega's hun studenten heel persoonlijk terzijde te staan. Maar aan alle universiteiten waar Grieks gedoceerd wordt zijn alle vaste staven enorm ingekrompen waardoor de onderwijsbelasting een stuk hoger is en er voor jonge talenten veel minder uitzicht is op een vaste positie. 'Het wordt', zegt ze, 'voor Nederlandse classici steeds moeilijker om zich te handhaven in de internationale competitie, maar het lukt ze nog steeds.'

Als tegenwicht hebben de verschillende universiteiten gezamenlijk een centrale onderzoeksschool opgericht, OIKOS, waarvan Ineke Sluiter de directeur is. Daar krijgen alle assistenten in opleiding (aio's) samen een deel van hun postdoctorale opleiding. Ineke Sluiter: 'Dat werkt eigenlijk buitengewoon goed. Maar als je kijkt hoe die organisatie in elkaar zit, dan is het allemaal

vrijwilligerswerk. OIKOS is een door de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen goedgekeurde instelling, maar dat betekent niets meer dan dat we een stempeltje hebben. Er zit niets aan vast. Geen middelen. Geen aio-plaatsen. Niets. We hebben van de nood een deugd gemaakt. Mijn vakgebied doet het op dit moment, ook in vergelijking met de landen om ons heen, heel goed. Maar we doen het vanuit een situatie van schaarste. Dat het zo goed lukt is eigenlijk een wonder.'

Het voornaamste probleem voor de alfawetenschappers vindt ze dat er aan hen op allerlei fronten bètacriteria worden opgelegd. Bij de bèta's kun je inderdaad met citatielijsten en met het tellen van publicaties in tijdschriften werken om de impact van een vakgebied te meten. Maar alfa's schrijven boeken of hoofdstukken in boeken en als je die publicatie met bètacriteria te lijf gaat, ja, dan lijkt het alsof ze het slecht doen en dan komen ze er bekaaid van af. Ineke Sluiter: 'Ik denk eigenlijk dat wij in die criteria niet mee moeten gaan. Wij zouden moeten zeggen, de geesteswetenschappen leiden de meeste academici op. Wat zijn ze waard als ze binnenkomen en wat zijn ze waard als ze weggaan? Het verschil komt op ons conto, dat hebben wij verdiend voor de maatschappij. Nu denken wij vaak nog, oké, laten we dan ook maar zo'n citatielijst maken. Maar dat is onze manier van schrijven niet. Nu zie je veel van onze beste classici naar het buitenland vertrekken waar ze de concurrentie heel goed aankunnen. Ze gaan naar Chicago, naar Yale, naar allerlei onderzoeksinstituten. Maar in Nederland? Ik heb veel studenten die een onderzoekscarrière ambiëren. Bij NWO lopen er soms tachtig aanvragen voor tien onderzoeksplaatsen, vaak voor uitstekende jonge mensen. De kans dat ze die plaats niet krijgen is heel groot. Elk jaar wordt er onderzoek terzijde gelegde dat als zeer goed gekwalificeerd wordt en dat toch onder de streep valt.'

Zelf wil ze niet klagen over de som gelds die ze uit de zogenaamde tweede geldstroom die via NWO loopt binnenhaalt. De classici in Leiden hebben uit die bron de laatste drie jaar ruim twee miljoen gekregen. 'Daarin', zegt ze, 'zijn wij relatief succesvol'. Ze heeft nu een aanvraag lopen voor drie jonge mensen op haar afdeling. Maar als er iets was wat ze van vandaag op morgen eigenhandig zou mogen veranderen, dan zou dat zijn: meer onderzoekstijd voor haar vaste staf en minder onderwijslast.

Ik kom terug op haar in Amerika opgedane onderzoeksrichting en vraag haar of die niet het gevaar loopt onhistorisch te zijn door verbindingen te leggen tussen maatschappijen die zo hemelsbreed van elkaar verschillen als de Griekse van de vijfde eeuw vóór en de moderne van de eenentwintigste eeuw ná Christus. Ineke Sluiter antwoordt dat het juist een van de doelstellingen van haar vak is om mensen gevoelig te maken voor het eigene en het vreemde. Al onze kaders, onze referentiepunten moet je 'omdenken' om te kunnen begrijpen wat daar is gebeurd. Ze kiest het voorbeeld van Thucydides, de grote klassieke historicus die over de oorlog tussen Sparta en Athene schreef. In zijn boek laat hij voor- en tegenstanders van de oorlog in redevoeringen aan het woord. Als een neocon in Amerika de oorlog in Irak wil verdedigen grijpt hij graag naar een citaat uit zo'n redevoering alsof dat de mening van Thucydides zelf is, terwijl een tegenstander naar een ander citaat uit een andere redevoering grijpt om op even oneigenlijke gronden de oorlog te veroordelen. Ineke Sluiter: 'Thucydides zelf geeft eigenlijk een grote analyse van het probleem dat je hebt als je een wereldmacht bent, zoals Athene toen. En dat elke wereldmacht in die macht gevangen raakt. Mijn punt is precies dat het onze taak is om te zeggen, wacht eens even, je moet het wel even in de context lezen. En binnen die context is dit een betere interpretatie.'

Ze refereert met veel plezier aan een scriptie van een van haar studenten, Arjen van Veelen, die schreef over Thucydides en de gebeurtenissen in de Abu Ghraib-gevangenis te Bagdad. Thucydides zelf heeft het erover dat mensen in extreme situaties geplaatst, zich extreem zullen gaan gedragen. En dat het dus geen wonder is dat ook de Amerikanen zich te buiten gaan aan dit soort stappen. Dan gebruik je de klassieke Thucydides van toen om iets te zeggen over de *condition humaine*. Dat vind ik interessant. En dan is het aan ons classici om te zeggen: kijk wel even uit wat je doet.

Met die tekst in de hand kun je dit verdedigen. Maar dat niet, want dan misbruik je een oneigenlijk citaat.'

Een zucht van verlichting tot slot. Het is waar. Wie classicus wil worden stort zich in een afvalrace. Ineke Sluiter: 'Dat is helemaal niet erg. De beste studenten worden je promovendi. De beste promovendi krijgen de onderzoeksbanen. De rest kiest heel bewust voor iets anders. Maar er zijn geen werkloze classici. Die zijn er niet.'

III Nationaal Plan Toekomst van de Geesteswetenschappen

In dit hoofdstuk presenteren we – overeenkomstig onze opdracht – een Nationaal Plan voor de Toekomst van de Geesteswetenschappen. Het beoogt een duurzame nieuwe toekomst voor de geesteswetenschappen te zekeren en de in het vorige hoofdstuk gesignaleerde structuurproblemen het hoofd te bieden. Voor de duidelijkheid resumeren wij dit achttal nog eens.

- 1 Krapte in de verschillende geldstromen
- 2 Vergrijzing van de wetenschappelijke staf en onvoldoende doorstroming van jong talent
- 3 Sterk gestegen onderwijslast en druk op onderzoekstijd
- 4 Zwak afstudeerrendement, vooral in BA-fase
- 5 Versnipperd opleidingsaanbod, vooral in de masterfase
- 6 Nadelige kleinschaligheid
- 7 Onderbenutting maatschappelijke uitstraling
- 8 Inadequaat instrumentarium kwaliteits-objectivering en -differentiatie

Op het eerste gezicht kan het lijken of deze problemen in aanzienlijke mate onafhankelijk zijn, en dus alleen stuksgewijs zouden kunnen worden aangepakt. Volgens de analyse van de commissie zijn de problemen evenwel grotendeels terug te voeren op een combinatie van gebrek aan scherpe strategische keuzes van de sector zelf enerzijds en een zichzelf versterkende financiële achterstand anderzijds. Bovendien zijn ettelijke problemen onmiskenbaar interdependent, en vertonen ze venijnige spiraalwerking. Zo lijkt het meer dan denkbaar dat er verband is tussen (2) en (4), tussen (3) en (7), et cetera. Dit blokkeert de ruimte voor vernieuwing, en bemoeilijkt dat de geesteswetenschappen migreren naar een nieuwe,

levenskrachtige toekomst. Fraaie individuele uitzonderingen mogen niet aan het oog onttrekken dat het systeem veel minder goed functioneert dan zou kunnen, en op termijn zelfs vast lijkt te lopen.

De commissie heeft zich dan ook bezonnen op een aanpak die de genoemde problemen *in samenhang* zou kunnen attaqueren. Wij menen deze te hebben gevonden langs twee lijnen:

- goed samenspel tussen eerste en tweede geldstroom;
- als aangrijpingspunt het niveau waar de problemen het sterkst samenkomen, en waar ook de oplossing (i.c. structuurversterking) zou moeten beginnen: de faculteiten.

De faculteit is het niveau bij uitstek waar voor de geesteswetenschappen de structuur van onderwijs, onderzoek en personeelsbeleid samenkomt, en waar de bestuurlijke kracht, armslag en moed aanwezig zouden moeten zijn om de problemen aan te pakken. De commissie staat daarom een plan van aanpak voor waarbij de faculteiten centraal gesteld worden en samen met hun universiteitsbesturen worden uitgedaagd tot het ontwikkelen van een duurzame toekomstvisie. Waar deze visie overtuigt, zou extra steun moeten worden geboden.

Daarnaast ziet de commissie een bijzondere rol weggelegd voor NWO, die voor het welzijn van de geesteswetenschappen in Nederland een zeer bijzondere verantwoordelijkheid heeft, die hier waarschijnlijk verder strekt dan voor de vier andere grote wetenschapsgebieden. Voor de geesteswetenschappen is NWO immers de *exclusieve* steunpilaar. Tenslotte zou de commissie graag speciaal de KNAW willen aanspreken over probleem 8.

1 Instelling Budget Structuurversterking Geesteswetenschappen

De commissie adviseert de minister van OCW om structureel substantieel extra middelen ter beschikking te stellen voor de geesteswetenschappen. In aanvang zouden die extra middelen *geconditioneerd* beschikbaar gesteld moeten worden, zodat in de aankomende zeven jaar de belangrijkste obstakels voor een duurzame toekomst van de geesteswetenschappen kunnen worden weggewerkt. De commissie sluit hier nadrukkelijk aan bij het rapport van de *Commissie Dynamisering* die in 2006 een landelijke voorziening (ten bedrage van m€ 200) bepleitte voor de versterking van het geheel van de alfa- en gammawetenschappen. In lijn met dat advies pleiten wij voor de instelling van een budget waarop uitsluitend door *faculteiten* geesteswetenschappen een beroep kan worden gedaan.²⁹ Faculteiten dienen daartoe (met de zichtbare en uitdrukkelijke steun van hun Colleges van Bestuur) een samenhangend plan te ontwerpen waarin zij – op basis van een overtuigende toekomstvisie en grondige analyse van eigen positie – aantonen werk te maken van de hoofdproblemen zoals die door ons in het voorafgaande hoofdstuk zijn gesignaleerd. Voor een gunstige beoordeling moet het plan derhalve:

- een samenhangende visie bevatten op de vraag wat voor een soort faculteit men wil zijn; welk onderwijs- en onderzoeksprofiel men wil voeren: breed of toegespitst, vooral graduate of undergraduate, disciplinair of interdisciplinair, modern of meer klassiek;
- gebaseerd zijn op een in meerjarig perspectief stevige basis in de eerste geldstroommiddelen van de eigen universiteit. Dit vergt een duidelijke standpuntbepaling van het College van Bestuur over de ambitie en profilering van de faculteit, en navenante financiering (vgl. probleem 1). Transparantie is hier van belang, zodat bij de evaluatie kan worden vastgesteld dat de middelen ten goede zijn gekomen aan de geesteswetenschappen;
- een evenwichtiger en toekomstgerichte personeelsopbouw bevorderen en jong wetenschappelijk talent in vaste rangen accommoderen, door bijvoorbeeld het instellen van een *tenure track*-systeem, het veruimen van het aantal promotie- en postdocplaatsen en het voeren van vernieuwend personeelsbeleid, waarin niet langer ‘verdeling van schaarste’ het leidend principe is (vgl. probleem 2);
- zichtbaar maken op welke wijze de gesignaleerde tekortkomingen in het onderzoek (onvoldoende promotieplaatsen, krappe onderzoekstijd senior-onderzoekers) ongedaan zullen worden gemaakt (vgl. probleem 2 en 3);
- via interuniversitaire afstemming en samenwerking de versnippering in het onderwijsaanbod bestrijden, met name op masterniveau (vgl. probleem 5). Voor de onderzoeksmasters kan daarbij gedacht worden aan samenwerking via de landelijke onderzoeksscholen of interfacultaire graduate schools. Voor de problematiek van de Kleine Letteren kan door uitbreiding van de interuniversitaire samenwerking in het kader van het *Sectorplan Levendige Letteren* meer doelmatigheid en kwaliteit worden bereikt. Ook de positie van unica dient onderdeel te zijn van dit deelplan;
- de facultaire organisatorische verkokering doorbreken (vgl. probleem 6);
- onderwijsvernieuwend maatregelen omvatten die het studiesucces van geesteswetenschappelijke studenten bevorderen, uitval bestrijden en doorstroming vergroten (vgl. probleem 4);
- voorstellen bevatten voor de intensivering van de maatschappelijke uitstraling van de faculteit (in de richting van lerarenopleidingen, kunstopleidingen, hovo, e.d.). Daarbij hoort tevens in het eigen beleid meer uitgesproken waardering voor zulke

maatschappelijke dienstverlening vanuit de eigen gelederen (vgl. probleem 7).

De commissie kiest er bewust voor in het bovenstaande niet een blauwdruk te leveren voor de oplossing van de geschetste problemen, maar het initiatief uitdrukkelijk te laten aan de faculteiten en hun universiteitsbesturen. De faculteit is – nogmaals – bij uitstek het niveau waar de bestuurlijke kracht, armslag en moed aanwezig zouden moeten zijn om de genoemde knelpunten aan te pakken. Liever dan de pretentie te hebben om voor alle faculteiten pasklare oplossingen aan te reiken, kiest deze commissie voor het in gang zetten van een *proces* dat de geesteswetenschappelijke faculteiten de kans biedt om te migreren naar een nieuwe, duurzame toekomst.

De commissie is van mening dat uitsluitend de geesteswetenschappelijke faculteiten een beroep op dit budget zouden moeten kunnen doen.³⁰ Die belichamen immers het kloppend hart van het geesteswetenschappelijke onderwijs- en onderzoeksbedrijf in Nederland. Voor zover (nog) geen sprake is van een geïntegreerde faculteit der geestes- of cultuurwetenschappen (waarvan de commissie wel een sterke voorstander is), kunnen instellingen in aanmerking komen door indiening van één gezamenlijk plan namens de afzonderlijke faculteiten van een instelling.

Selectie van de voorstellen en beheer van het structuurbudget

De commissie stelt voor het structuurbudget onder de hoede te plaatsten van een speciaal hiervoor te formeren gremium – Regieorgaan Geesteswetenschappen – dat ruimschoots gezag in het geesteswetenschappelijke veld

geniet en tegelijkertijd op voldoende afstand staat om tot een onafhankelijk oordeel te kunnen komen. Te denken valt aan een commissie van vijf personen met daarin drie gezaghebbende geesteswetenschappers en twee mensen van buitenaf. Deze commissie beoordeelt de facultaire planvorming op de hierboven indicatief geformuleerde criteria en besluit over de toekenning van middelen aan de faculteiten. De commissie kan daarbij gebruikmaken van externe deskundigen/preadviseurs en zal *site visits* afleggen bij de faculteiten. Budgetbeheer en ondersteuning van de commissie dienen organisatorisch te worden ondergebracht bij NWO.³¹

Omvang en opbouw van het budget

Het budget moet in volume voldoende zijn om elke faculteit die een overtuigend plan indient effectieve steun te kunnen bieden, in omvang gerelateerd aan schaal en aard van de aanvragende faculteit. Om werkelijk van betekenis te zijn voor duurzaamheid van de geesteswetenschappen, moeten de via het budget te verdelen gelden van substantiële omvang en van structurele aard zijn. We stellen voor het via het budget te verdelen bedrag in zeven jaar op te laten lopen van m€20 naar m€70 per jaar. Na volledige toewijzing van het budget zou het bedrag van m€70 per jaar aan de eerste geldstroom moeten worden toegevoegd. Dat wil zeggen: bij gebleken geslaagde implementatie van het facultaire plan krijgt de desbetreffende universiteit het toegekende budget als eerstegeldstroomgroei toegekend. Dat aan die beslissing een grondige evaluatie van de behaalde resultaten ten grondslag moet liggen, spreekt wel voor zich. We stellen de volgende opbouw van het budget voor.

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Budget structuurversterking	20	30	40	50	60	65	70	-	-
Eerste geldstroom	-	-	-	-	-	-	-	70	70

De omvang van het voorgestelde budget wordt in bijlage B nader onderbouwd.

2 Versterking vernieuwingsimpuls en open competitie

Ons tweede voorstel is gericht aan het Algemeen Bestuur van NWO en betreft de versterking van zowel de vernieuwingsimpuls als de open competitie in de geesteswetenschappen. Een uitbreiding van beide instrumenten is dringend gewenst en goed te motiveren op grond van het grote belang dat de tweede geldstroom voor de geesteswetenschappen vertegenwoordigt bij een achterblijvende eerste en haast afwezige derde geldstroom (zie probleem 1). De commissie stelt voor dat NWO in de interne midde-lenverdeling het budget zodanig inricht dat voor beide instrumenten een honoreringspercentage van in elk geval 30% wordt gerealiseerd. Van belang is dat dit op een transparante wijze gebeurt, zodat ook achteraf kan worden vastgesteld dat deze middelen ten goede zijn gekomen aan de geesteswetenschappen.

3 Adequate kwaliteitsbeoordeling en -differentiatie

De derde pijler van ons toekomstplan is het doen ontwikkelen van op de geesteswetenschappen toegesneden meetinstrumenten en criteria voor kwaliteitsdifferentiatie (vgl. probleem 8). De commissie stelt voor aan de KNAW en meer speciaal haar Raad voor de geesteswetenschappen

een gerichte opdracht te geven om, in samenspraak met de VSNU en de geesteswetenschappelijke faculteiten, een ontwerp te maken voor een voor de Nederlandse geesteswetenschappen hanteerbaar en zo eenvoudig mogelijk model van kwaliteitsbeoordeling (ten gevolge op de lijnen zoals uitgezet in het KNAW-rapport *Judging research on its merits* uit 2005). Daarin dienen typisch geesteswetenschappelijke kenmerken als het boek als prominente publicatievorm en het feit dat Engels niet altijd de meest geëigende voertaal is op waarde te worden geschat en verdisconteerd te worden. Daarnaast meent de commissie dat het op de weg van de KNAW zou mogen liggen zich sterk te maken voor een breder palet aan *prijzen* voor de geesteswetenschappen. Deze zijn in Nederland – en overigens ook internationaal beschouwd – uitgesproken schaars, terwijl prijzen in de wetenschappelijke wereld een uitstekend middel blijken voor een positief, stimulerend klimaat en ter objectivering voor de buitenwacht van ware excellentie. De Nederlandse geesteswetenschappen zouden zeer gediend zijn met meer van dergelijke positieve prikkels en vormen van onderscheiding; waarbij de hoogte van het prijzenbedrag ons minder essentieel voorkomt dan de erkenning als zodanig en zorgvuldige selectie. Het verdient aanbeveling hierbij niet uitsluitend nationaal te denken, maar te bezien of Nederland met omringende Europese buurlanden het initiatief kan nemen tot een of meer internationale prijzen voor geesteswetenschappers.

Aanbevelingen per geadresseerde

Het welslagen van dit plan is in hoge mate afhankelijk van de bereidheid van *alle* betrokken partijen om hun verantwoordelijkheid voor duurzame geesteswetenschappen te nemen en de daad bij het woord te voegen. Onze commissie kijkt daarbij zowel naar overheid en NWO (en KNAW), als naar de Colleges van Bestuur, de faculteiten en geesteswetenschappers zelf. Hieronder geven wij weer wat wij van elke speler in dit veld verwachten.

OCW

- Investeer substantieel en structureel extra middelen in de geesteswetenschappen via een specifiek Budget Structuurversterking Geesteswetenschappen.
- Installeer voor de besteding hiervan een regieorgaan Geesteswetenschappen.

NWO

- Richt de interne verdeling van middelen zodanig in dat voor de geesteswetenschappen (ook achteraf verifieerbaar) in zowel de Vernieuwingsimpuls als de Open Competitie een honoreringspercentage van 30% kan worden bereikt.
- Faciliteer de organisatie van het regieorgaan Geesteswetenschappen.

Colleges van Bestuur

- Formuleer profiel en ambities ten aanzien van de geesteswetenschappen aan uw instelling, en zorg op basis van deze keuze voor een adequate en transparante interne financiering van deze faculteit(en).

Faculteiten

- Maak in de lijn van dit rapport een analyse van de toestand van de faculteit, ontwikkel een masterplan dat aan de hierboven geschetste randvoorwaarden voldoet en dien, in samenwerking met het College van Bestuur, een aanvraag in bij het regieorgaan ten laste van het budget structuurversterking geesteswetenschappen.

KNAW/Raad voor de Geesteswetenschappen

- Neem het voortouw in de ontwikkeling van een maximaal eenvoudig, helder en adequaat systeem van kwaliteitsindicatoren in de Nederlandse geesteswetenschappen.
- Neem het voortouw in het begunstigen van een positiever klimaat binnen de geesteswetenschappen, bijvoorbeeld door het instellen (mogelijk in internationaal verband) van nieuwe onderwijs- en onderzoeksprijzen voor geesteswetenschappelijke prestaties.

Geesteswetenschappers zelf

- Doorbreek de door diversiteit, structuur- en schaalverschillen gegroeide traditie van interne verdeeldheid. Het is aantoonbaar in het belang van de geesteswetenschappen om in de uitvoering van dit plan een gezamenlijke koers te varen.

Hoogleraar geschiedenis Doeko Bosscher: 'Een samenleving die geen interesse heeft in wat de geschiedenis kan leren is geen weerbare samenleving.'

Gerard van Westerloo

Toen Doeko Bosscher, 59 jaar oud en hoogleraar eigentijdse geschiedenis te Groningen, lang geleden zelf ging studeren, telde zijn jaargroep veertien aankomende studenten. Daar werden zijn docenten heel nerveus van. Zo'n enorm aantal hadden ze nog nooit gehad. Het waren er te veel, eigenlijk. Wat moest er in hemelsnaam van hen worden?

Nu volgen zo'n honderdvijftig eerstejaars zijn colleges geschiedenis. Ze hebben in Groningen op driehonderd gezeten. Zeventig procent haalt de eindstreep. En al die bachelors en masters vinden makkelijk een

baan, zij het lang niet allemaal als historicus. Ze komen bij een krant terecht of bij de televisie, op een ministerie of bij de provincie, bij een internationale organisatie of ze gaan documentaires maken. Een enkeling gaat door in de wetenschap.

Vier jaar lang was Doeko Bosscher in Groningen de rector magnificus. In 2002 koos hij ervoor om niet langer als bestuurder door het leven te gaan, maar terug te keren naar het onderzoek. Dat maakt hem het gelukkigst. Hij heeft er geen ogenblik spijt van gekregen.

‘Op dit moment’, zegt hij, ‘geniet ik nog na van mijn bijdrage aan de vier dikke boeken over de geschiedenis van Amsterdam, waarvoor ik de naoorlogse periode heb beschreven. Dat heeft me een paar jaar van mijn leven gekost. En het heeft me zonder problemen teruggebracht op mijn oude plek.’ De bijdrage van Doeko Bosscher beslaat ruim tweehonderd kraakhelder geschreven pagina’s en behandelt zo ongeveer alle aspecten van het eigentijdse grotestadsleven, van provo’s, via krakersrellen en kroningsrookbommen, tot en met het streven van Job Cohen om de boel een beetje bij elkaar te houden.

Hij zegt dat hij geschiedenis ging studeren, omdat zijn naoorlogse generatie altijd geleefd heeft in een sfeer van een niet geopenbaarde werkelijkheid, van een geheim dat als pollen door de lucht zweefde. Het geheim van de oorlog, de oorlog waarover hun ouders niet spraken. ‘Mijn generatie’, zegt hij, ‘heeft altijd achter dat geheim willen komen.’ En dan ontdek je als historicus hoe leuk het is om, al zoekende en zoekende, te merken dat de werkelijkheid niet eenduidig is, want dat er meer werkelijkheden zijn die met elkaar concurreren. Doeko Bosscher: ‘Vanmorgen heb ik in het archief gezeten. Iedere keer weer vind ik het een sensatie om daar blaadjes om te slaan. Elke bladzijde levert wel iets op om, elke keer weer, te denken: aha! Iets mooiers is er voor mij niet weggelegd.’

Voor zijn proefschrift over Colijn en de Anti Revolutionaire Volkspartij – ‘als cultureel katholiek wist ik niets van die gereformeerde wereld’ – heeft hij een paar jaar op een zolder in Den Haag doorgebracht, tussen de muizenkeutels wroetend in archiefdozen waarvan hij zeker wist dat geen mens daar in dertig jaar naar had gekeken. Een collega-historicus beschreef ooit eens hoe hij in het Rijksarchief een enveloppe opende die in geen driehonderd jaar geopend was. Er zat een haarlok in als herinnering aan een dierbaar iemand. Doeko Bosscher: ‘Ooit is die enveloppe dichtgeplakt en in een doos

beland, die doos is naar een zolder verhuisd, daarna naar een archief, en nu mocht hij de eerste zijn die hem opende. Die sensatie vond ik zeer herkenbaar. Ik heb de mooiste baan van de wereld.’

Ik breng het gesprek op de geesteswetenschappen in het algemeen en op dit rapport over hun toekomst. Doeko Bosscher hoopt dat het er niet opnieuw om gaat iets uit te leggen wat naar zijn idee allang uitgelegd is. Prima hoor, zegt hij, zo’n rapport. Maar je wordt er ook wel eens moe van. Ik vind het armoe als de samenleving om de zoveel tijd herinnerd moet worden aan ons nut en ons belang. Daar verbaas ik mij over. Dat geesteswetenschappen altijd maar weer moeten bewijzen dat ze nut hebben’.

‘Wat is het nut van uw vak, geschiedenis?’

Doeko Bosscher put zich eerst uit in een lofzang op de hedendaagse student die hij ‘heel ontvankelijk’ noemt en ‘vanaf het eerste jaar gemotiveerd’ en die doorgaans om de goede redenen voor zijn studierichting heeft gekozen. ‘Ik heb over de studenten niets, maar dan ook niets te klagen.’ In hen herkent hij zijn eigen beweegredenen om voor het vak te kiezen. Die heeft hij ooit, in zijn verse debuutroman *Strandvondst*, zijn hoofdpersoon in de mond gelegd: ‘Als een leergierige Joris wilde hij de draak der raadselen verslaan.’ En nu hij zelf doceert hoopt hij zijn studenten ‘weerbaar te maken tegen, ik roep maar wat, Fortuynachtige toestanden, trots op Nederlandachtige bewegingen, in de hoop dat zij daar kritisch mee leren omgaan. Het hoeft niet allemaal nee te zijn, maar ze moeten er wel kritisch op reflecteren. Een samenleving die geen interesse heeft in wat de geschiedenis kan leren is naar mijn gevoel geen weerbare samenleving.’

Elk jaar voert hij met zijn studenten een toneelstuk op rond een recent historisch thema. Rond de kwestie Aantjes bijvoorbeeld of rond Van Agt en Wiegel die een

kabinet in elkaar timmeren. De studenten die niet meespelen komen wel kijken, want bij het tentamen krijgen ze een bonusvraag over het opgevoerde drama. De studenten die wel meespelen vormen altijd een club van vrienden die elkaar nog jaren blijven opzoeken. Zo leren zijn studenten als het ware spelenderwijs dat hun vak ook een literair vak is. Feiten kunnen het geschiedverhaal mogelijk domineren, maar niet monopoliseren. Altijd blijft er een ruime marge van interpretatievevrijheid. Het heeft iets met kunst te maken. Historici zijn in laatste instantie individuen. Zij zijn huiverig anderen te laten meeschrijven. Het gaat om hún taal, hún taalgebruik en hún taalkeuze.

Doeko Bosscher: 'Ik schaam me voor iedereen die beweert dat de bètavakken te veel van het onderzoeksgeld krijgen. Ook ik wil het broekaseffect opgelost zien, ook ik wil dat het CO₂ goed afgevangen wordt voor een nieuwe kolencentrale. Maar als je kijkt naar het Nederlandse wetenschapsbeleid in het algemeen, dan is het toch wel veel bèta. Dat telt internationaal mee. En daar zijn de normen die NWO ons oplegt op afgestemd. Steeds vaker gaat het geld naar omvangrijke onderzoeksprojecten met een onderzoeksleider die zegt, oké, jij doet dit en jij doet dat. Zeker mijn oudere collega's zijn niet zo dol op dat werken in groepen.'

'Heeft u zelf wel eens geld voor zo'n omvangrijk onderzoeksproject aangevraagd?'

Doeko Bosscher: 'Nee. Voor historici is de slaagkans dertig tot vijfendertig procent. Met zo'n geringe slaagkans begin ik er niet aan om grote projecten aan te vragen. Ik heb mijn handen toch wel vol aan wat ik tot mijn 65ste nog te doen heb.'

Zo nu en dan, zegt Doeko Bosscher, kunnen ook de alfawetenschappen een graantje van het onderzoeksgeld meepikken. Vooral wanneer een thema plotseling in de belangstelling raakt. Zoals nu het thema van de sociale

en culturele cohesie. Hoe kunnen we al die nieuwkomers zich goed laten settelen in deze maatschappij? Moet het op zijn Amerikaans? Moet het op zijn Canadees? Of moeten we op zoek gaan naar een typisch Nederlandse weg? Dat thema levert een hoop onderzoeksgeld op en daar kunnen ook de geesteswetenschappen iets aan bijdragen. Maar los daarvan vindt hij dat er eigenlijk een vanzelfsprekende erkenning zou moeten zijn dat de alfa's hun eigen plek verdienen waar ze veilig zijn en waar ze 'niet voortdurend in de harde wind hoeven te staan van bewijs het eerst maar eens'.

Doeko Bosscher is realist genoeg om te erkennen dat het niet nodig is om alle vakken overal te kunnen studeren. Oud Frans kon je vroeger op meerdere plaatsen doen, modern Grieks kon je doen in Groningen en in Amsterdam. 'Ik vind', zegt de Groningse historicus, 'dat je binnen zekere marges nuchter met die dingen om moet gaan. Dan moeten de Groningers maar in de trein naar Amsterdam springen.' Maar er is, vindt hij, wel een uiterste ondergrens. Die legt hij bij het in stand houden van tenminste één voorzienig voor elk vak in Vlaanderen en in Nederland samen. Dat kan in Gent zijn of in Leuven, in Groningen of in Leiden, zolang er maar tenminste één voorziening overblijft.'

Als je hem op de man af vraagt wat de bijdrage is van de geesteswetenschappers aan de moderne geciviliseerde maatschappij, dan claimt hij hun vermogen om 'relativering in te brengen van allerlei waarden die heetgebakerde mensen voortdurend als absoluut formuleren. Een goede geesteswetenschappelijke faculteit kan dat heel mooi neerzetten. Het is voor elke universiteitsstad een zegen als zo'n faculteit er is.'

'Een wens misschien, tenslotte?'

Doeko Bosscher: 'Ja. Wij zouden in ons onderwijs best wat meer aan Nederlandse letterkunde mogen doen en bij Nederlands zouden ze meer aan geschiedenis

kunnen doen. Ik ga me niet op de borst kloppen, maar ik laat mijn studenten op mijn hoorcollege altijd een paar gedichten voordragen. Het gedicht van Bloem over de bevrijding bijvoorbeeld, of Lucebert als voorbeeld van de vrije poëet, of Schierbeek als voorbeeld van de vijftigers.

Of ik vertel iets over Anna Blaman en de reactie op haar homoseksualiteit om de sfeer van toen te illustreren. Die menging tussen geschiedenis en literatuur, daar hecht ik erg aan. En dat zouden ze omgekeerd bij Nederlands ook moeten doen.'

Tot slot: vanuit procesgang naar vertrouwen

Zoals de meeste commissies werd ook de onze ingesteld vanuit zorg om gevoelde problemen. Maar in het proces zijn wij steeds meer gaan denken in kansen in plaats van bedreigingen. De belangrijkste struikelblokken die het domein der geesteswetenschappen hinderen, zijn in dit rapport in kaart gebracht en van een analyse en oplossingsrichting voorzien. De commissie heeft de hoop en het vertrouwen dat met dit rapport een doorbraak kan worden bereikt voor duurzame geesteswetenschappen in Nederland. Zij acht zich in dit vertrouwen gesterkt door de gevolgde procesgang.

Al vroeg in haar werkzaamheden is de commissie in gesprek gegaan met het veld. Via de website www.geesteswetenschappen.nl zijn bijdragen ingewacht, waarvan zowel het aantal als de rijkdom ons aangenaam heeft verrast. Bovendien is in november 2007 een hoorzitting belegd, waarin alle belangrijke actoren is gevraagd wat de beste dienst(en) zou(den) kunnen zijn die deze commissie, op dit moment, de geesteswetenschappen in Nederland zou kunnen bewijzen. De respons van decanen, colleges van bestuur, gebiedsbestuur NWO, afdelingsbestuur Letterkunde van de KNAW, een vertegenwoordiging van onderzoeksscholen en een groep opinieleiders was bijzonder constructief, en

heeft de gedachtevorming binnen de commissie zeer gevoed.

Toen de commissie zover was dat haar gedachten voldoende waren uitgekristalliseerd (voor zowel probleemanalyse als oplossingsrichting), is in maart 2008 een tweede hoorzitting belegd, waarbij de partijen van het eerste uur opnieuw te gast waren, nu om te horen in welke richting de commissie dacht, en daar hun visie op te geven. Daarbij oogstte de commissie veel positieve respons, terwijl de aansluitende gedachtewisseling de 'finetuning' van het commissiestandpunt zeer ten goede is gekomen.

Als uitvloeisel van deze procesgang kan met overtuiging worden vastgesteld dat het nu gepubliceerde rapport inmiddels heel wat meer is dan 'een mening van een commissie'. Het in dit rapport ontvouwde plan wordt gedragen door de belangrijkste actoren in en om de geesteswetenschappen, die voorstander zijn van de hier uitgezette koers en bereid zijn om daaraan hun aandeel te leveren. Onze indruk is dan ook dat onze aanbevelingen snel kunnen worden opgevolgd. Het resultaat is inderdaad een Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen, klaar voor implementatie.

Noten

- 1 Derek Bok, *Commencement speech 2007*.
Zie www.news.harvard.edu/gazette/2007/06.14/99-bok.html.
- 2 Zie de commissiesamenstelling in bijlage D.
- 3 Bijker & Peperkamp 2002, p. 21. Hoewel de term gemakkelijk misverstanden oproept, richten de geesteswetenschappen zich qua onderzoeksobject niet op de menselijke geest zelf. Vakgebieden als psychologie en pedagogiek worden ingedeeld bij de gedrags- en maatschappijwetenschappen, ook wel gammawetenschappen genoemd.
- 4 De UvA, UU, UvT en LEI hebben één geïntegreerde faculteit Geesteswetenschappen. De UM en OU hebben één faculteit Cultuurwetenschappen. De VU, RUG en RU hebben afzonderlijke faculteiten Letteren, Godgeleerdheid en Wijsbegeerte. De EUR heeft een faculteit Historische en Kunstwetenschappen en een faculteit Wijsbegeerte. De Archeologie is doorgaans ondergebracht in geesteswetenschappelijke faculteiten (behalve deels bij de VU) en uitsluitend in Leiden in een afzonderlijke faculteit. Daarnaast bestaan een aantal levensbeschouwelijk georiënteerde universiteiten die als geesteswetenschappelijke instellingen beschouwd kunnen worden. Ook zijn er een aantal onderzoeksinstituten (merendeels als onderdeel van de KNAW) waar geesteswetenschappelijk onderzoek verricht wordt.
- 5 Zie bijlage A voor een indruk van het aanbod en de gemiddelde instroom in de bacheloropleidingen in deze sector. Genoemde personeels- en studentenaantallen op basis van de VSNU-databanden WOPI resp. 1CHO2007.
- 6 Opleidingen op het gebied van communicatie, media en informatie hebben daarvan in voorbije jaren last gehad. Zie KNAW 2007, p. 13-30.
- 7 Joscelyne & Lockwood 2003, p. 27. Overheden, bedrijven en universiteiten werken samen in het programma STEVIN (2004-2011) dat met een totaalbudget van 11,4 miljoen euro de taal- en spraak-technologische sector in Vlaanderen en Nederland stimuleert (onder meer door het financieren van strategisch onderzoek) en werkt aan het realiseren van een adequate digitale taalinfrastructuur voor het Nederlands (zoals digitale gegevensbanken, corpora van geschreven en gesproken taal, elektronische woordenboeken en computationele lexicons), zodat de positie van het Nederlands in de moderne informatie- en communicatiewereld kan worden versterkt. Zie <http://taaluniversum.org/taal/technologie/stevin>.
- 8 Dat het met de arbeidsmarktpositie van geesteswetenschappers slechter gesteld zou zijn dan pas afgestudeerden uit andere disciplines berust in hoofdzaak op vertekening. 66% van de studenten met een geesteswetenschappelijke opleiding vindt binnen een maand een baan en slechts 10% is langer dan een half jaar werkeloos. Geesteswetenschappers blijken in vergelijking wel wat meer tijd nodig te hebben om op academisch niveau aan het werk te komen. Zie ROA 2007, p. 30 en Arbeidsmarktonderzoek Leiden 2005.
- 9 Zie OCW & EZ 2005, 13; Raes & Hofstede 2005.
- 10 Hiervoor is gebruikgemaakt van Arbeidsmarktonderzoek Leiden, 2005 alsmede van de arbeidsmarktgegevens uit de afgelopen jaren door QANU gepubliceerde visitatierapporten van de verschillende geesteswetenschappelijke opleidingen.
- 11 Luisterboekuitgever Home Academy had in 2008 in totaal 67 hoorcolleges in het fonds, waarvan 43 geesteswetenschappelijke.
- 12 Zie Van den Broek, Huysmans & De Haan 2005 en Huysmans & De Haan 2007 en tevens AWT 2007.
- 13 Met de nodige voorzichtigheid kan geconcludeerd worden dat de geesteswetenschappen het in de recente onderwijsvisitaties relatief beter hebben gedaan dan de andere wetenschapsgebieden. 37% van alle tot eind 2007 beoordeelde opleidingen waren geesteswetenschappelijke opleidingen. Zij waren verantwoordelijk voor 64% van de kwalificaties 'goed' en 'excellent'. Bron: SKI-database 5.01, CHOICE (december 2007).
- 14 Cijfers op basis van de door de ERC gepubliceerde lijsten voor 'starting grants' in juni 2008: 297 laureaten, van wie 24 uit Nederland, van wie 5 geesteswetenschappers.
- 15 Zie AWT 2004.
- 16 Onder de tweede geldstroom worden behalve de via NWO verstrekte gelden ook middelen afkomstig van de KNAW gerekend. Voor de geesteswetenschappen bestaan die voor het grootste deel (circa €25 miljoen per jaar) uit de uitgaven ten behoeve van de geesteswetenschappelijke instituten (KITLV, Meertensinstituut, NIOD etc.). Daarnaast ressorteren onder de KNAW enkele kleinere stichtingen en fondsen die in het domein van geesteswetenschappen prijzen, stipendia en leerstoelen financieren. Bij benadering bedragen die jaarlijks in totaal €441.000.
- 17 In het recent verschenen rapport van de evaluatiecommissie NWO wordt eveneens ingegaan op de slagingskansen van de verschillende vakgebieden (alfa, bèta, gamma).

- Gesuggereerd wordt dat het honoreringspercentage van het gebied geesteswetenschappen 39,4% bedraagt. Dat getal geeft een vertekend beeld, omdat daarin ook percentages zijn meegenomen voor kleinere (minder op onderzoek gerichte) steunvormen als vervangings-subsidies, internationaliseringsubsidies en investeringen. De gemiddelde slagingskansen voor de belangrijkste steunvormen van NWO-Geesteswetenschappen (VI en open competitie) bedraagt 23%.
- 18 Veni-subsidies zijn bedoeld voor pas gepromoveerde onderzoekers om gedurende drie jaar hun ideeën verder te ontwikkelen; maximaal 250.000 euro. Vidi-subsidies zijn bedoeld voor onderzoekers om een eigen vernieuwende onderzoekslijn te ontwikkelen en één of meer onderzoekers aan te stellen; maximaal 800.000 euro. Vici-subsidies zijn bedoeld voor senior-onderzoekers om een eigen onderzoeksgroep op te bouwen; maximaal 1.500.000 euro (genoemde bedragen vanaf 2009). Bron: www.nwo.nl.
 - 19 Aantal eerstegeldstroom-aio's volgens schriftelijk opgave van de decanen. Aantal tweedegeldstroom-aio's in het kader van de Vernieuwingsimpuls volgens opgave van NWO-Geesteswetenschappen.
 - 20 Voor de berekening van deze staf/studentratio is gebruikgemaakt van een verhouding onderwijstijd / onderzoekstijd / overig zoals die naar voren kwamen uit OCW 2007.
 - 21 ResearchNed 2006. Bachelorrendementen volgens opgave van VSNU op basis van 1CHO2007.
 - 22 Binnen de HOOP-sector Taal en Cultuur worden momenteel 148 unieke bacheloropleidingen aangeboden onder 70 verschillende labels. Het aantal unieke masteropleidingen is gestegen naar 261. Daaronder zijn 60 door de NVAO geaccrediteerde onderzoeksmasters. Niet meegerekend zijn de lerarenopleidingen c.q. educatieve masters op het gebied van de geesteswetenschappen. Bron: CROHO, d.d. juli 2007, actuele opleidingen.
 - 23 In het in 2003 tussen universiteiten en OCW overeengekomen *Sectorplan Levendige Letteren* zijn afspraken gemaakt over de verbreding, flexibilisering en aantrekkelijker maken van de bachelorfase van traditionele monodisciplinaire talenopleidingen, intensivering van internationale samenwerking en het overeenkomen van een doelmatiger palet aan masteropleidingen. Vooral op dit laatste aspect zijn slechts bescheiden resultaten geboekt, omdat de interuniversitaire samenwerking slechts een klein aantal disciplines betreft en de samenwerking tot de randstedelijke universiteiten van Leiden, Utrecht en Amsterdam (VU en UvA) beperkt gebleven is.
 - 24 NVAO 2007.
 - 25 Adviescommissie Kleine Letteren 1991, Commissie Toekomst van de Geesteswetenschappen 1995, KNAW 2002.
 - 26 Vgl. het recente OESO-rapport 2007.
 - 27 Hoewel ook in die kringen inmiddels enige relativering veldt: zie het rapport van de KNAW 2008a.
 - 28 Peyraube 2002, p. 13-15.
 - 29 Commissie Dynamisering (2006), maatregel 2 en 3, p. 12-13.
 - 30 Dat wil zeggen de geesteswetenschappelijke faculteiten van de UvA, VU, UU, LEI, RUG, RU, UvT, EUR, UM en OU. De commissie stelt voor de levensbeschouwelijke universiteiten buiten dit plan te houden, omdat met deze instellingen aparte financieringsarrangementen zijn getroffen.
 - 31 In lijn met het advies in het rapport-Chang om zoveel mogelijk te kanaliseren via bestaande instituties.

Gebruikte literatuur

Adviescommissie Kleine Letteren (1991), *Baby Krishna. Rapport van de adviescommissie Kleine Letteren.* [voorzitter: J.F. Staal].

Arbeidsmarktonderzoek Leiden (2005), *Arbeidsmarkt- onderzoek Letteren Leiden onder alumni 1999-2004.* Leiden.

AWT (2004), *De prijs van succes. Over matching van onderzoekssubsidies in kennisinstellingen.* (AWT-rapport 58). Den Haag.

AWT (2007), *Alfa en Gamma stralen. Valorisatiebeleid voor de Alfa- en Gammawetenschappen.* (AWT-rapport 70). Den Haag.

AWT (2007a), *Weloverwogen impulsen. Strategisch investeren in zwaartepunten.* (AWT-rapport 71). Den Haag.

Bijker, Wiebe en Ben Peperkamp (2002), *Geëngageerde geesteswetenschappen. Perspectieven op cultuurveranderingen in een digitaliserend tijdperk.* (AWT-Achtergrondstudies 27). Rotterdam.

British Academy (2004), *'That full complement of riches': the contributions of the arts, humanities and social sciences to the nation's wealth.* Londen.

Broek, Andries van den, Frank Huysmans en Jos de Haan (2005), *Cultuurminnaars en cultuurmijders. Trends in de belangstelling voor kunsten en cultureel erfgoed.* (SCP – Het culturele draagvlak 6). Den Haag.

Commissie Toekomst van de Geesteswetenschappen (1995), *Men weegt kaneel bij 't lood.* [voorzitter: H.J.L. Vonhoff]. Utrecht.

Commissie Dynamisering (2006), *Investeren in dynamiek.* 2 dln. [voorzitter: H. Chang].

Geelhoed e.a., L.A. (2007), *Trust but verify. Het eerste rapport van de Meta Evaluatie Commissie Kwaliteitszorg Wetenschappelijk Onderzoek.*

Huysmans, Frank en Jos de Haan (2007), *Het bereik van het verleden. Ontwikkelingen in de belangstelling voor cultureel erfgoed.* (SCP – Het culturele draagvlak 7). Den Haag.

Joscelyne, Andrew en Rose Lockwood (2003), *Benchmarking HLT progress in Europe. The EUROMAP Study.* Kopenhagen.

KNAW (2002), *Vensters op de wereld: de studie van de zogenaamde 'Kleine Letteren' in Nederland. Rapport van de Adviescommissie Kleine Letteren* [voorzitter W.P. Gerritsen]. Amsterdam.

KNAW (2005), *Judging research on its merits. An advisory report by the Council for the Humanities and the Social Sciences Council.* (KNAW-rapport). Amsterdam.

KNAW (2007), *Samenspel in samenhang. Onderwijs en onderzoek in communicatie, media en informatie.* (KNAW-rapport). Amsterdam.

KNAW (2008), *Jaarverslag 2008*. Amsterdam.

KNAW (2008a), *Kwaliteitszorg in de wetenschap. Van SEP naar KEP: Balans tussen rechtvaardigheid en eenvoud*.

Rapport van de KNAW-commissie kwaliteitszorg. Amsterdam.

Levelt, W.J.M. (1984), 'Geesteswetenschappelijke theorie als kompas voor de gangbare mening.' In: S. Dresden en D.J. van de Kaa (red.), *Wetenschap ten goede en ten kwade*. Amsterdam, p. 42-52.

NVAO (2007), *Research Master Review 2007*.

De verkenning van een nieuw domein. Den Haag.

OCW en EZ (2005), *Ons creatieve vermogen. Brief cultuur en economie*. (Brief van de ministeries van Economische Zaken en Onderwijs, Cultuur & Wetenschap). Den Haag.

OCW (2007), *Tijdsbesteding universitair wetenschappelijk personeel*. (Beleidsgerichte studies Hoger onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek 130). Den Haag.

OCW (2008), *Loopbaanmonitor onderwijs 2007*.

Onderzoek naar de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van de lerarenopleidingen in 2005 en 2006. Den Haag.

OESO (2007), *Thematic Review of Tertiary Education. The Netherlands. Country Note*.

Oostrom, Frits van e.a., (2006-2007), *entoen.nu – de canon van Nederland* (deel A, B en C). Amsterdam.

Peyraube, A. (2002), 'Project for Building a European Citation Index for the Humanities.' In: *Reflections ESF*. Straatsburg.

Raes, S.E.P. en B.P. Hofstede (2005), *Creativiteit in kaart gebracht. Mapping document creatieve bedrijvigheid in Nederland*. (Discussiestuk voor de conferentie Cultuur en Economie, Koninklijke Schouwburg Den Haag, 28 juni 2005). Den Haag.

Renz, Loren en Steven Lawrence (2004), *Foundation Funding for the Humanities. An overview of current and historical trends*. New York.

ResearchNed (2007), *Studentenmonitor 2006. Studeren in Nederland: kernindicatoren, motieven bij masterkeuze, studievoortgang, studenttypen en de uitzonderlijk gemotiveerde student*. Nijmegen.

Rinnooy Kan, Alexander e.a., (2007), *LeerKracht! Advies van de Commissie Leraren*. Den Haag.

ROA 2007, *WO-monitor 2006*.

Zie www.roa.unimaas.nl/SIS/WOMONITOR/index.htm.

Royal Irish Academy (2006), *Advancing humanities and Social Sciences Research in Ireland*. Dublin.

Vliet, Peter van der e.a., (2008), *Rapport van de NWO-evaluatiecommissie*. Den Haag.

Gebruikte afkortingen

AHCI	Arts and Humanities Citation Index
AHRC	Arts and Humanities Research Council
AWT	Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid
DFG	Deutsche Forschungsgemeinschaft
ERIH	European Reference Index for the Humanities
ESF	European Science Foundation
EUA	Vereniging van Europese universiteiten
EUR	Erasmus Universiteit Rotterdam
HEFC	Higher Education Funding Council
HERA	Humanities in the European Research Area
ISI	Institute for Scientific Information, Philadelphia
KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen
NWO	Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek
OU	Open Universiteit
RU	Radboud Universiteit Nijmegen
RUG	Rijksuniversiteit Groningen
LEI	Universiteit Leiden
UM	Universiteit Maastricht
UU	Universiteit Utrecht
UvA	Universiteit van Amsterdam
UvT	Universiteit van Tilburg
VSNU	Vereniging van Nederlandse Universiteiten
VU	Vrije Universiteit Amsterdam

Gebruikte afbeeldingen

- 2 Edwaert Collier, *Een vanitas-stillevan* (1662), olieverf op doek.
Privé collectie, in bruikleen aan Institute of Art, Minneapolis
- 6 China Central Television (CCTV), Beijing (2008).
Ontworpen door Rem Koolhaas en Ole Scheeren (OMA).
Foto Feng Li / Getty Images
- 8 Johannes Vermeer, *Schrijvend meisje* (c. 1665-66), olieverf op doek.
The National Gallery of Art, Washington D.C.
- 10 Openbare Bibliotheek Amsterdam (2008).
Foto Michele Lugaresi
- 12 X-ray van Rembrandt van Rijn, *Belshazzar's feest* (c. 1635), olieverf op doek.
National Gallery London
- 20 José van Dijk. Foto Ton Brouwers
- 24 St. Willibrord (c. 658-739), de eerste bisschop van Utrecht.
Bibliothèque Nationale de France
- 36 Ineke Sluiter. Foto Jenny van Bremen
- 40 Vincent Van Gogh, *De sterrennacht*, (1889), olieverf op doek.
Museum of Modern Art, New York / The Bridgeman Art Library
- 46 Doeko Bosscher. Foto Pepijn van den Broeke
- 50 Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, Mediapark, Hilversum (2008).
Ontworpen door Willem-Jan Neutelings en Michiel Riedijk. Foto Leuntje
- 58 Restanten Romeins schip op Nieuwe Markt van Woerden blootgelegd (2003).
Foto Jean-Pierre Jans / Hollandse Hoogte

abo
UITLAATSERVICE
Service

Bijlage A

Bacheloraanbod en instroomcijfers 2005-2007

Gemiddelde eerstejaars instroom in de bachelors HOOP-sector Taal en Cultuur 2005-2007

(Bron: VSNU/1cHO2007)

Opleiding	UVA	UU	RUG	LEI	RU	VU	EUR	UvT	UM	Totaal
Algemene cultuurwetenschappen	68				55	22	90	22		257
American studies			74							74
Arabische taal en cultuur	33	36								68
Arabische, Nieuwperzische en Turkse talen en culturen				39	20					59
Archeologie			31	93						124
Archeologie en prehistorie	26					20				46
Communicatie- en informatie- wetenschappen		137	124		170	56		88		575
Cultuurwetenschappen									134	134
Documentaire informatiewetenschap	18									18
Duitse taal en cultuur	18	18	19	16	20	6				97
Egyptische taal en cultuur				12						12
Engelse taal en cultuur	77	116	74	119	111	46				544
Europese studies	226									226
Finoegrise talen en culturen			8							8
Franse taal en cultuur	42	49		39		11				141
Friese taal en cultuur			5							5
Geschiedenis	214	313	186	226	131	60	101			1.232
Godgeleerdheid		81		16						98
Griekse en Latijnse taal en cultuur	17		14	33	18	12				94
Hebreeuwse en Aramese talen en culturen				4						4
Hebreeuwse taal en cultuur	8									8
Internationale organisaties en internationale betrekkingen			218							218
Islamitische theologie				14						14

Gemiddelde eerstejaars instroom in de bachelors HOOP-sector Taal en Cultuur 2005-2007

(Bron: VSNU/1cHO2007)

Opleiding	UVA	UU	RUG	LEI	RU	VU	EUR	UvT	UM	Totaal
Italiaanse taal en cultuur	42	26		27						95
Keltische talen en cultuur		19								19
Kunsten, cultuur en media			132							132
Kunstgeschiedenis	130	89	46	100	31	33				428
Latijnse taal en cultuur	6									6
Liberal Arts and Sciences (ROAC)		138								138
Liberal Arts and Sciences (UCU)		217								217
Literatuurwetenschap	43	29		21		8				100
Media en cultuur	293									293
Muziekwetenschap	32	41								73
Nederlandkunde / Dutch studies				36						36
Nederlandse taal en cultuur	131	113	48	61	49	21				422
Nieuwgriekse taal en cultuur	5									5
Oudheidkunde						17				17
Portugese taal en cultuur		8								8
Religie en levensbeschouwing						42				42
Relgiestudies	27				56					83
Roemeense taal en cultuur	4									4
Romaanse talen en culturen			106		70					176
Ruslandkunde				17						17
Scandinavische talen en culturen	29		25							55
Slavische talen en culturen	36		11	7						54
Spaanse taal en cultuur	81	89								171
Taal- en cultuurstudies		281			36					317
Taalwetenschap	45	26	46	16	52	9				194
Talen en culturen van Afrika				10						10
Talen en culturen van China				120						120
Talen en culturen van het Midden-Oosten			18							18
Talen en culturen van Indiaans Amerika				1						1
Talen en culturen van India en Tibet				10						10

Gemiddelde eerstejaars instroom in de bachelors HOOP-sector Taal en Cultuur 2005-2007

(Bron: VSNU/1cHO2007)

Opleiding	UVA	UU	RUG	LEI	RU	VU	EUR	UvT	UM	Totaal
Talen en culturen van Indonesië				8						8
Talen en culturen van Japan				112						112
Talen en culturen van Korea				8						8
Talen en culturen van Latijns-Amerika				54						54
Talen en culturen van Mesopotamië en Anatolië				3						3
Theater-, film- en televisiewetenschap		179								179
Theaterwetenschap	57									57
Theologie			25		8	36		42		111
Vergelijkende Indo-Europese taalwetenschap				8						8
Wereldgodsdiensten				23						23
Wetenschap van Godsdienst en Levensbeschouwing			20							20
Wijsbegeerte	157	113	62	68	66	45	75	33		619
Wijsbegeerte van een bepaald wetenschapsgebied			37	7			38			83
Totaal										8.666

Bijlage B

Onderbouwing van het beoogde budget

De commissie acht een bedrag van op termijn m€70 extra structureel per jaar noodzakelijk om tot de gewenste duurzame structuurversterking van de geesteswetenschappelijke faculteiten te komen. De commissie hanteert bij de benadering van dat bedrag twee routes. De eerste is gebaseerd op de reparatie van de in onbalans geraakte personeelsopbouw van de geesteswetenschappen. De tweede op een reparatie van de scheefgegroeide staf/studentratio. Aan beide benaderingen kleven problemen, maar in combinatie leveren zij naar de mening van de commissie een goede benadering van de initiële behoeften van deze sector.

1 Reparatie personeelsopbouw

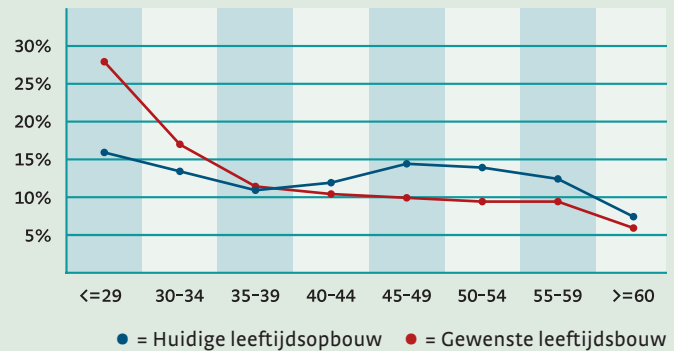
In hoofdstuk 2 is aangetoond dat de leeftijdsopbouw van het wetenschappelijk personeel in de geesteswetenschappen in vergelijking tot de andere wetenschapsgebieden zeer afwijkt en in menig opzicht een ongezonde 'dip' vertoont in het jongere segment. Figuur 6 toont die afwijkende opbouw. De commissie heeft berekend hoeveel fte WP er benodigd zou zijn om te komen tot een meer normale leeftijdsopbouw, dat wil zeggen

- met substantieel meer jonge onderzoekers (aio's en postdocs),
- zonder de 'dip' in de leeftijdscategorie 35-44,
- en met een steeds dalende lijn, zodat er voldoende ruimte is voor uitval en/of selectie van personeel.

Om te komen tot een normalere leeftijdsopbouw zoals in onderstaande figuur is in totaal 650 fte extra benodigd, als volgt te verdelen:

- 350 fte in de categorie <=29 (promovendi),
- 150 fte in de categorie 30-34 (postdocs),
- 100 fte in de categorie 35-39 (ud/uhd),
- 50 fte in de categorie 40-44 (ud/uhd).

Bij een integrale kostprijs per fte WP van €130.000 per jaar (bron: VSNU) is dan benodigd: m€84,5 per jaar.

Gewenste leeftijdsopbouw personeel HOOP-gebied Taal & Cultuur afgezet tegen de huidige (2006)

2 Reparatie van de staf/studentratio

Een andere manier om tot een benadering van het beoogde budget te komen luidt als volgt. De omvang van het wetenschappelijk personeel werkzaam in de geesteswetenschappen voor zowel onderwijs als onderzoek is (exclusief promovendi) circa 2000 fte. Zij bedienen een totaal van ruim 35.000 ingeschreven studenten. Dat levert bij een verhouding tussen onderwijs-, onderzoekstijd en overig van 45% : 42% : 14% een staf-studentratio op van 1 : 42.^I Om deze ratio te redresseren tot bijvoorbeeld 1 : 33 zou circa 500 fte WP extra benodigd zijn. Bij een integrale kostprijs per fte WP van €130.000 per jaar zou dat een bedrag van m€65 vergen.^{II}

3 Ten slotte

Een structurele versterking van de geesteswetenschappen met een bedrag van m€70 extra per jaar is voor deze sector aanmerkelijk, maar alleszins in proportie als men bedenkt dat de Commissie Dynamisering in 2006 de behoefte voor de versterking van het alfa- en gamma-domein *samen* op m€200 structureel extra per jaar becijferde.

Onze commissie bepleit een geleidelijke opbouw van het budget over zeven jaar. In de aanloopjaren is dus nog niet de maximale m€70 benodigd. In beginsel moeten de door het regieorgaan toebedeelde middelen na uitputting van het budget als eerstegeldstroomgroei aan de betreffende universiteiten worden toegevoegd. Maar hieraan dient een grondige evaluatie (door het regieorgaan) vooraf te gaan van de effecten die de facultaire structuurplannen hebben gesorteerd.

I Deze verhoudingen zijn ontleend aan het recente tijdsbestedingsonderzoek van EIM/OCW. Zie OCW 2007.

II De commissie heeft ook een poging gedaan om de behoeften van de sector te becijferen op basis van de bestaande budgetten van geesteswetenschappelijke faculteiten. De universitaire jaarverslagen kunnen daarbij maar ten dele behulpzaam zijn. Daarom wordt die exercitie hier niet gereproduceerd. Wel kan ook op basis daarvan geconcludeerd worden dat een bedrag van m€70 globaal proportioneel is wanneer men 10 faculteiten met een omvang van 250 fte en een jaarlijkse begroting van *gemiddeld* circa m€30 duurzaam op een hoger plan wil tillen.

Bijlage C

Het internationaal perspectief

Overeenkomstig haar opdracht heeft de commissie zich tevens een beeld gevormd van de geesteswetenschappen in internationaal perspectief. Ze werd daarbij geholpen door een verrassend breed aanbod aan recente adviezen en rapporten over de geesteswetenschappen in diverse landen. Daaruit blijkt dat de positie van geesteswetenschappen in veel meer landen een punt van zorg is, en dat ook elders initiatieven zijn genomen tot structuurversterking.

Ierland

Over de positie van de geesteswetenschappen in Ierland is recent een rapport verschenen van de Ierse Academie van Wetenschappen. Deze concludeert dat het fundamentele belang van deze vakken voor de ontwikkeling van de kenniseconomie onvoldoende erkend wordt.^{III} Deels als gevolg van gebrek aan middelen, maar ook door de grote nadruk in wetenschapsbeleid op meer tastbare opbrengsten van innovatie. Ten onrechte, aldus het rapport. 'Innovation is a broad church. To this extent, the humanities and social sciences should not be viewed as supplementary to science policy, or presented as an afterthought to it. They are integral to the development of our culture, economy and society as a whole.' Inmiddels is op verzoek van de minister van onderwijs en wetenschappen een 'forsight exercise' gestart naar de mogelijkheden om deze sector vooral in financiële zin te versterken.^{IV}

Verenigd Koninkrijk

In het Verenigd Koninkrijk hebben discussies over de positie van de geesteswetenschappen recent geleid tot de oprichting van een speciale *Funding Council* voor deze vakken (vergelijkbaar met een afzonderlijke NWO voor de geesteswetenschappen). De gedachtevorming daarover dateert al van 1997, toen in de bekende 'Dearing Reports' werd gewezen op de anomalie dat alle disciplines behalve de kunsten en wetenschappen een eigen funding council hadden en daardoor voor hun onderzaak bijna uitsluitend waren aangewezen op eerstegeldstroom financiering via de *Higher Education Funding Council* (HEFC).^V Deze situatie is pas zeer recent (2005) gelijkgetrokken door oprichting van de *Arts and Humanities Research Council* (AHRC). De AHRC bekostigt in open competitie postgraduate onderzoek en onderzoek van senior onderzoekers verbonden aan universiteiten en enkele instituten daarbuiten. Naast de geesteswetenschappen bestrijkt de AHRC ook de kunsten, inclusief de 'performing arts' en 'design'. Samenwerking in groter programmatisch onderzoek en interdisciplinariteit zijn belangrijke voorwaarden voor ondersteuning. Behalve het verzorgen van een steviger financieel fundament is een belangrijke doelstelling van de AHRC: betere maatschappelijke zichtbaarheid van deze disciplines.^{VI}

Dit debat over de grote bijdragen van de geesteswetenschappen aan het welzijn én de welvaart van de

III Royal Irish Academy (2007), *Advancing Humanities and Social Sciences Research in Ireland, Report by the Royal Irish Academy* (februari 2007).

IV Dit onderzoek zal worden gecoördineerd door de Higher Education Authority. Voor de terms of reference zie: www.heai.ie/webfm_send/1806.

V Reports of the National Committee of Inquiry into Higher Education ('The Dearing Report') (juli 1997). De aanbevelingen voor oprichting van een afzonderlijke funding council voor de humanities zijn te vinden in appendix 3 van dat rapport. Zie: www.leeds.ac.uk/educol/ncihe.

VI British Academy (2004), *'That full complement of riches': the contributions of the arts, humanities and social sciences to the nation's wealth*. London.

maatschappij wordt overigens in Engeland met een opmerkelijk zelfvertrouwen gevoerd, getuige bijvoorbeeld het rapport van de British Academy 'That full complement of riches' (2004).

Duitsland

Ook Duitsland heeft in de afgelopen jaren een indringend beleidsgesprek gevoerd over de geesteswetenschappen. De Duitse pendant van NWO – de Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) – speelde daarin met het zogenaamde *Förderinitiative Geisteswissenschaften* (2002-2007) een hoofdrol.^{vii} Achtergrond was het besef dat de DFG als omvangrijkste, en tevens voor de geesteswetenschappen ook de enige externe financier van onderzoek een speciale verantwoordelijkheid heeft voor dit wetenschapsgebied. (Een verantwoordelijkheid die alleen maar toenam naarmate Duitse universiteiten ertoe overgingen om interne verdeelmodellen in stijgende mate te baseren op de prestaties bij de verwerving van tweede- en derdegeldstroommiddelen.)

In het kader van het *Förderinitiative* zijn tussen 2002 en 2007 verscheidene speciaal op het karakter van geesteswetenschappelijk onderzoek geënte steunvormen ontwikkeld (meer projectmatige steun voor individuele onderzoekers, subsidies om 'Kleine Fächern' in staat te stellen internationale netwerken op te bouwen en steunvormen voor langdurig geesteswetenschappelijk onderzoek zoals het doen van opgravingen en het maken van tekstedities). Een recente evaluatie^{viii} laat zien dat de instrumenten succesvol zijn geweest, maar dat betekent

niet dat de geesteswetenschappen het in Duitsland naar den vlezee gaat. 'Mittelkürzungen, Verwertungsdenken und die Flucht in große Verbünde setzen den Geisteswissenschaften weiter zu', aldus Hans-Joachim Gehrke, voorzitter van de Wissenschaftlicher Beirat für die Förderinitiative Geisteswissenschaften van de DFG.^{ix}

Zwitserland

Discussies over de positie van de geesteswetenschappen in Zwitserland dateren van 1990 en vonden hun hoogtepunt in het werk van een door de Zwitserse overheid ingestelde *Arbeitsgruppe Förderung der Geistes- und Sozialwissenschaften*^x (2002). Langdurige onderfinanciering had de kwaliteit van het onderwijs en onderzoek in verscheidene disciplines ernstig in gevaar gebracht. Gepleit werd voor: (1) een stevige verlaging van de staf-studentratio door aanstelling van 483 nieuwe docenten, (2) verbetering van carrièrekansen van wetenschappelijke *Nachwuchs* (promovendi en jonge onderzoekers) (3) verhoging van de nationale onderzoeksbudgetten voor de geestes- en sociale wetenschappen en (4) intensivering van de dialoog tussen deze vakken en de maatschappij, o.a. door een sterkere verankering van geesteswetenschappen in de lerarenopleidingen.

Slechts enkele van deze aanbevelingen zijn tot nu toe opgevolgd, zodat de Zwitserse raad voor Wetenschap en Technologie recent concludeerde dat sprake is van een 'bottleneck': veel discussie over diagnoses en denkbare therapie, maar nog te weinig actie.^{xi}

vii Zie: www.dfg.de/forschungsfoerderung/foerderinitiativen_projektgruppen/foerderinitiativen/geisteswissenschaften/index.html

viii Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG), *Förderinitiative Geisteswissenschaften 2002-2007. Abschlussbericht* (Bonn-Bad Godeberg, November 2007). Zie ook het rapport van de Wissenschaftsrat (2006), *Empfehlungen zur Entwicklung und Förderung der Geisteswissenschaften in Deutschland*. Berlin.

ix Zie: www.scienceguide.nl/article.asp?articleid=105187

x Bundesamt für Bildung und Wissenschaft, Förderung der Geistes- und Sozialwissenschaften (2002), *Schlussbericht der von der Gruppe Wissenschaft und Forschung eingesetzten Arbeitsgruppe*. Bern.

xi Schweizerischer Wissenschafts- und Technologierat (SWTR), *Perspektiven für die Geistes- und Sozialwissenschaften in der Schweiz. Lehre, Forschung, Nachwuchs* (SWTR Schrift 3/2006). p. 25.

Bijlage D

Samenstelling van de commissie

De commissie Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen is per 1 september 2007 ingesteld door de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. De samenstelling van de commissie is als volgt.

Voorzitter

mr.dr. Job Cohen

Job Cohen (1947) studeerde publiekrecht aan de Rijksuniversiteit te Groningen, waar hij in 1971 afstudeerde. In 1981 promoveerde hij aan de Rijksuniversiteit Leiden op het onderwerp studierechten in het wetenschappelijk onderwijs. Hij was van 1971 tot 1981 als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Bureau Onderzoek van Onderwijs van de Rijksuniversiteit Leiden, daarna tot 1993 achtereenvolgens wetenschappelijk hoofdmedewerker, hoogleraar en rector magnificus aan de Rijksuniversiteit Limburg. Van 1993 tot 1994 was hij staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen. Hierna keerde hij terug naar de Universiteit van Maastricht om van 1995 tot 1998 het rectoraat weer op te nemen. Na kortstondig waarnemend directeur van de VPRO te zijn geweest, was hij van 1998 tot 2001 staatssecretaris van Justitie. Hij bekleedde binnen en buiten de Partij van de Arbeid diverse bestuurlijke functies. Hij was verder onder andere lid van de Onderwijsraad, van de Raad van Toezicht van TNO en van Felix Meritis, van het bestuur van de VPRO, en het bestuur van de Jan van Eyck Academie. Job Cohen was van 1995 tot 1998 lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, waarvan de laatste twee jaar als fractievoorzitter. Hij werd op 17 januari 2001 geïnstalleerd als burgemeester van Amsterdam.

Leden

drs. Annemarie Bos

Annemarie Bos (1957) is sinds 2002 directeur van het gebied geesteswetenschappen van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Zij is tevens initiator en coördinator van het netwerk Humanities in the European Research Area (HERA), een netwerk van 16 nationale research councils in de geesteswetenschappen en het Standing Committee for the Humanities van de European Science Foundation. Zij is lid van de Advisory Group voor het thema Socio-economic Sciences and Humanities van het 7de kaderprogramma en van het Knowledge Transfer and Evaluation Committee van de Arts and Humanities Research Council (AHRC) in de UK. Zij heeft economische en sociale geschiedenis gestudeerd aan de Rijksuniversiteit Leiden.

prof.dr. Godelieve Laureys

Godelieve Laureys (1949) is gewoon hoogleraar Scandinavistiek aan de Universiteit Gent. Van 1983 tot 1992 was zij hoogleraar Scandinavische Taal- en Letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Haar belangrijkste onderzoeksgebieden zijn de Scandinavische taalkunde en de contrastieve lexicologie. Ze is hoofdredacteur van het Nederlands-Zweeds/Zweeds-Nederlandse woordenboek (Van Dale) en van het Groot Nederlands-Deense woordenboek (Spectrum). Gedurende haar hele loopbaan heeft zij diverse beleidsfuncties bekleed in binnen- en buitenland. Zo was zij in 1997 voorzitter van de faculteitsbrede visitatiecommissie Letteren in Nederland.

Zij was ook lid van de commissie-Vonhoff 'Toekomst van de Geesteswetenschappen' in 1994/95 en lid van de commissie Beoordeling Onderzoeksmasteropleidingen Geesteswetenschappen van de KNAW. In de periode 1998-2002 was ze lid van de beoordelingscommissie Humane Wetenschappen van het Onderzoeksfonds van de Nationale Bank van Zweden. Zij maakte ook deel uit van visitatiecommissies in Zweden, Denemarken, Finland en Estland. Sinds 2004 is zij lid van de Raad van Bestuur van de Universiteit Gent. Zij is tevens lid van de Koninklijke Vlaamse Academie van België.

dr. Sijbolt Noorda

Sijbolt Noorda (1945) is voorzitter van de vereniging van universiteiten (VSNU) en Nederlands vertegenwoordiger in de raad van de vereniging van Europese universiteiten (EUA). Hij is tevens voorzitter van het bestuur van het Holland Festival en de raad van toezicht van het Nederlands Filmmuseum. Van 1990 tot 2006 was hij (vice-)voorzitter van het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam. Hij was in die jaren tevens voorzitter van de begeleidingscommissie van de Nieuwe Bijbelvertaling voor Nederland en Vlaanderen.

prof.dr. Frits van Oostrom

Frits van Oostrom (1953) is universiteitshoogleraar te Utrecht. Van 2005 tot 2008 was hij tevens President van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW). Hij is gespecialiseerd in de Nederlandse letterkunde van de Middeleeuwen, waarover hij boeken

schrijft die zowel een wetenschappelijke doelstelling hebben als gericht zijn op een breed publiek. Voor zijn wetenschappelijke werk kreeg hij in 1995 de Spinozaprijs; zijn boek *Maerlants wereld* werd in 1996 bekroond met de AKO literatuurprijs. In februari 2006 verscheen zijn nieuwe boek: *Stemmen op schrift. De Nederlandse literatuur vanaf het begin tot 1300*. Dit is tevens het eerste deel van een grote nieuwe Nederlandse literatuurgeschiedenis, geschreven door negen deskundigen. Van Oostrom was tevens voorzitter van de commissie die in 2005-2007 de Canon van Nederland ontwierp.

prof.dr. Paul Schnabel

Paul Schnabel (1948), socioloog, is directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau en universiteitshoogleraar aan de Universiteit Utrecht, waar hij ook lid van het bestuur is van het Onderzoeksinstituut Geschiedenis en Cultuur en van het Descartes Centre. Hij is o.a. voorzitter van de Raad van Toezicht van het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, lid van het bestuur van het Van Gogh Museum, adviseur van de Vereniging Rembrandt, voorzitter van de Academie de Gouden Ganzenveer en jurylid voor de Prijs voor de Geesteswetenschappen van het Prins Bernhard Cultuur Fonds. Hij was lid van de 'Profielencommissies' die de minister van OCW over de toekomst van de tweede fase van havo/vwo hebben geadviseerd. Als columnist schrijft hij voor *NRC Handelsblad* en *Het Financieele Dagblad*. *De Volkskrant* rekende hem in 2006 en 2007 tot de tien meest invloedrijke Nederlanders.

Secretariaat

drs. Hans de Jonge

Hans de Jonge (1975) is sinds begin 2007 beleidsadviseur onderwijs bij de Vereniging van Universiteiten (VSNU). Daarvoor werkte hij onder meer als beleidsmedewerker onderwijs bij de Faculteit der Letteren van de Universiteit Leiden. De Jonge is historicus.

dr. Hubert Slings

Hubert Slings (1967) houdt zich bezig met (onderwijs) beleidsadvies, literatuurdidactiek en cultuureducatie. Hij was secretaris van de commissie Ontwikkeling Nederlandse canon en is sinds 2007 directeur van de daaruit voortgekomen stichting *entoen.nu*. Ook werkt hij bij Anno, promotiebureau voor geschiedenis in Den Haag. Voorts is hij hoofdredacteur van *www.entoen.nu*, *www.literatuurgeschiedenis.nl*, *www.bijbelencultuur.nl*, en de schooleditierreeks *Tekst in Context*. Van 2001 tot 2007 was hij beleidsmedewerker onderwijs aan de Faculteit der Letteren van de Universiteit Leiden. In 2000 promoveerde hij op *Toekomst voor de Middeleeuwen. Middelnederlandse literatuur in het voortgezet onderwijs*.

Waarnemer namens OCW

drs. Liefke Reitsma

Liefke Reitsma (1977) is beleidsmedewerkster bij de directie Onderzoek en Wetenschapsbeleid van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Zij werkt binnen de afdeling Wetenschapsgebieden aan verschillende dossiers op het terrein van de geesteswetenschappen. Haar achtergrond ligt dan ook in de geesteswetenschappen: ze studeerde Nederlandse taal- en letterkunde en Friese taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Daarna heeft zij promotieonderzoek gedaan naar veranderingen in Friese werkwoordclusters onder invloed van het Nederlands. Momenteel schrijft zij naast haar werkzaamheden voor OCW aan haar proefschrift.